

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في ضوء فكر

صامويل هنتنغتون

د. ستار شيخ حسن

جامعة سوران، كلية الآداب، قسم التاريخ

star.hasan@soran.edu.iq

م. سهند عبدالستار مصطفى

جامعة سوران، كلية الآداب، قسم التاريخ

sahand.mustafa@soran.edu.iq

م.م. سامان عثمان عالي

جامعة سوران، كلية الآداب، قسم التاريخ

saman.othman@soran.edu.iq

الكلمات المفتاحية: صدام الحضارات، الهوية الكردية، خطوط التصدع، دولة المركز،

المفعولية، الفاعل السياسي.

كيفية اقتباس البحث

حسن , ستار شيخ , سهند عبدالستار مصطفى , سامان عثمان عالي ,الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في ضوء فكر صامويل هنتنغتون, مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، آب ٢٠٢٦، المجلد: ١٦، العدد: ٨ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered مسجلة في

ROAD

Indexed مفهرسة في

IASJ

The Kurds Amidst the Clash of Civilizations: An Analytical Study of Contemporary History in Light of Huntington's Thought

Star Shekh Hassan

star.hasan@soran.edu.iq

Soran University , Faculty of Arts, Department of History

Sahand Abdul Sattar Mustafa

sahand.mustafa@soran.edu.iq

Soran University , Faculty of Arts, Department of History

Saman Osman Ali

saman.othman@soran.edu.iq

Soran University , Faculty of Arts, Department of History

Keywords : Clash of Civilizations, Kurdish Identity, Fault Lines, Core State, Objectification, Political Actor.

How To Cite This Article

Hassan , Star Shekh , Sahand Abdul Sattar Mustafa ,Saman Osman Ali , The Kurds Amidst the Clash of Civilizations: An Analytical Study of Contemporary History in Light of Huntington's Thought ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, August 2026,Volume:16, Issue 8.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Abstract:

By applying Samuel Huntington's "Clash of Civilizations" theory, this study examines the political and national status of the Kurds. As a stateless nation with a distinct cultural identity, the Kurds live in an area defined by Huntington as civilizational "fault lines." The research shows

that the Kurdish struggle goes beyond ideology. Instead, it is essentially an existential fight to survive culturally and protect their identity from the assimilation policies of the region's central states.

Viewed through this theoretical framework, Kurdistan faces a civilizational paradox. Due to its modern tendencies, it shares many Western civilizational values. However, the outside world generally categorizes it as part of the Islamic system. This contradiction leaves the Kurds caught between pursuing strategic interests and preserving their identity. Furthermore, major powers often use the Kurds as a leverage card to maintain regional balance. This practice clearly demonstrates how the interests of "core states" consistently take priority over the rights of marginalized nations.

Despite facing these significant challenges, the study highlights a shift in the 21st century: the Kurds are actively working to move past their historical role as victims and become effective political actors. The global perception of the Kurds has changed fundamentally, largely due to their role in fighting ISIS and defending shared human values. Ultimately, the study concludes that building an independent diplomacy is the only way for the Kurds to survive this clash. Doing so will allow them to stop being used as fuel for proxy wars and secure their right to exist among competing civilizations.

الملخص:

تبحث هذه الدراسة في الواقع السياسي والقومي للکرد مستندة إلى نظرية "صدام الحضارات" لصامويل هنتنغتون. وتظهر النتائج أن الكرد، كأمة لا تملك دولة ولكنها تتمتع بهوية ثقافية خاصة، يعيشون في جغرافيا يعتبرها هنتنغتون بمثابة "خطوط تصدع" حضارية. ومما توصلت إليه الدراسة أيضاً، أن القضية الكردية ليست مجرد صراع أيديولوجي. بالأحرى، هي معركة وجودية تهدف إلى حماية الهوية والبقاء الثقافي في مواجهة سياسات الصهر التي تمارسها الدول المركزية في المنطقة.

ووفقاً لهذا المنظور النظري، تواجه كردستان مفارقة حضارية واضحة. فمن جهة، تقترب من قيم الحضارة الغربية بسبب توجهاتها الحديثة، ولكن من جهة أخرى، يضعها العالم الخارجي ضمن تصنيف المنظومة الإسلامية. هذا الوضع المعقد يجعل الكرد دائماً في حيرة بين مراعاة الحسابات الاستراتيجية وبين محاولات الحفاظ على هويتهم. إضافة إلى ذلك، فإن استخدام القوى الكبرى للکرد كورقة ضغط لضبط التوازن الإقليمي يثبت حقيقة واقعية؛ وهي أن مصالح دول المركز تعطى الأولوية دائماً على حساب حقوق الشعوب المهمشة.

ورغم كل هذه التحديات، تلفت الدراسة الانتباه إلى أن الكرد في القرن الحادي والعشرين يحاولون بجد تخطي عقدة الضحية التاريخية ليصبحوا فاعلاً سياسياً مؤثراً. وتعتبر تجربة محاربة تنظيم داعش ودفاع الكرد عن القيم الإنسانية نقطة تحول أحدثت تغييراً جذرياً في نظرة العالم إليهم. في النهاية، تستنتج الدراسة أن المخرج الوحيد للکرد من هذا الصدام هو تأسيس دبلوماسية مستقلة. هذا الخيار هو ما سيمنع استغلالهم كوقود لحروب الوكالة، ويضمن لهم حق البقاء داخل هذه التقاطعات الحضارية.

كورد له نيوان پيكداداني شارستانيه ته كاندا: توژينه وهيه كي شيكاري له ميژوي
هاوچه رخدا له ژير روشنابي هزري هه نتيگتوڻدا

د. ستار شيخ حسن

زانكوي سوران , فاكه لتي ئاداب, به شي ميژوو

star.hasan@soran.edu.iq

م. سهند عبدالستار مصطفى

زانكوي سوران , فاكه لتي ئاداب, به شي ميژوو

sahand.mustafa@soran.edu.iq

م.ي. سامان عثمان عالي

زانكوي سوران , فاكه لتي ئاداب, به شي ميژوو

saman.othman@soran.edu.iq

پوخته:

ئهم توژينه وهيه ههول دهوات دوخي سياسي و نه ته وهيه كورد له روانگهي تيوري پيكداداني
شارستانيه ته كاني سامويل هه نتيگتوڻه وه شيكار بكات. دهره نجامه كان ئه وه پيشان ده دن كه
كورد, وهك گه ليكي بيده ولت و خاوه ناسنامه هيه كي كتووري جياواز, له ناوچه هيه كدا
نيشته جييه كه هه نتيگتوڻ به هيله كاني ليكترازي شارستاني ناوي ده بات. هه روه ها
توژينه وه كه ده يسه لميڻت كه ململاني كورد ته نها ململانيه كي ئايدولوزي نيه, به لكو له
بنه رته دا جهنگيكي مانه وهي كتووري و ناسنامه هيه له دژي سياسي ته تواندنه وهي ده ولته ته
ناوه ندييه كاني ناوچه كه.

له چوارچيه وهي ئهم تيوري ده دا, كوردستان تووشي دژيه كييه كي شارستاني بووه; له لايه كه وه
به هوي مهيلي نوخوازيه وه له به هاكاني شارستانيه تي روتواوي نزيكه, به لام له لايه كي تره وه
له لايه ن جيها ن دهره وه وهك به شيك له سيسته مي ئيسلامي پولين ده كرئت. ئهم دوخه ئالوزه
وا ده كات كورد هه ميشه له نيوان ره چاوكردي به رژه وه ندييه ستراتيژيه كان و هه ولي پاراستي
ناسنامه كه يدا گيري خوارديت. سه ره راي ئه وهش, به كارهي ناني كورد وهك كارت فشار له لايه ن
زه ليزه كانه وه بو رگرتي هاوسه نكي ناوچه كه, دهرخه ري ئه و راستيه تاله يه كه به رژه وه ندي
"ده ولته ته چه قه كان" هه ميشه پيش پرسی مافي نه ته وه په راويزخراوه كان ده كه وي.

سه ره راي ئهم ئاله نگاريه گه ورانه, توژينه وه كه جهخت له وه ده كاته وه, كه كورد له سه ده ي
بيست و يه كه مدا به جدي ههول دهوات قوناغي قوربانيبووني ميژوي تيپه ريني و ببته
بكه ريكي سياسي كارا و كاريگه ر. ئه زموني رووبه رووبوونه وهي ريخراوي داعش و پولتي كورد له
پاراستي به ها مروييه كاندا, گورانكاريه كي بنه رتي له تيرواني جيها ن بو كورد دروست كردوه.
له كوتاييدا, توژينه وه كه ده گاته ئه و دهره نجامه ي كه تاكه ريگه ي دهربازيووني كورد له م
پيكدادانه, بنياتناني ديپلوماسيه كي سه ربه خويه. ئهم هه نگاهه واده كات كورد چير ته نها
سووته مه ني شه ري جيگره وهي زه ليزه كان نه بيت, به لكو مافي مانه وهي خوي له خالي
يه كتريبي ئهم شارستانيه تانه دا مسوگه ر بكات.

وشه كلييه كان: پيكداداني شارستانيه ته كان, ناسنامه ي كوردي, هيله كاني ليكترازان, ده ولته تي
چهق, به ركاريوون, بكه ري سياسي.

پیشہ کی

له پاش کوٹاییهاتی جهنگی سارد، گورانکاریه کی بنه رتی له سروشتی ململانی نیوده وه لته ییه کاندایا روویدا؛ به جوریک که ئایدۆلۆژیایانی سه دهی بیسته م جیگه یان بۆ ناسنامه که لتووری و شارستانییه کان چۆل کرد. ساموئل هنتینگتون له تیۆری "پیکدادانی شارستانییه ته کان" دا پیشبینی ئه وهی کرد که ململانیکی داهاوو چیر له سهر بنه مای ناکوکی نیوان سیستمه سیاسییه کان نابن، به لکو له سهر بنه مای جیاوازییه که لتووری و شارستانییه کان ده بن. ئه م تووژینه وه یه هه ول ده دات ئه م تیۆرییه به سهر دۆخی نه ته وه یی و سیاسی کورددا پراکتیزه بکات، به تایبه ت له و ناوچانه ی که به "هیله کانی لیکترازان" یان ئه و سنوورانه ناوده برین که شارستانییه تی ئیسلامی و رۆژئاوایی و ده وه لته ناوه ندیییه کانی ناوچه که تێیدا به یه ک ده گهن.

کیشیهی سهره کی ئه م لیکۆلینه وه یه خو ی له و پرسیاره دا ده بینیتیه وه که ئایا کورد له نیوان پیکدادانی ئه م شارستانییه تانه دا، تا چه ند وه ک قوربانی و تا چه ند وه ک کاره کته ریکی بکه ر ده رده که ویت؟ که می تیکه یشتی دروست له م هاوکیشیه وای کردوه که کورد له ناو سیستمی په یوه ندیه نیوده وه لته ییه کاندایا، هه میشه وه ک فاکته ریکی په راوێزخراو یان کارتیکی فشار له لایه ن زله یزه کانه وه مامه له ی له گه ل کرابیت. ئه م تووژینه وه یه هه ول ده دات لیکۆلینه وه له و پارادۆکسه بکات که چۆن ناسنامه ی کوردی له نیوان ئینتیما بۆ شارستانییه تی ناوچه که و خواست بۆ به ها دیموکراسییه کان و مۆدیرنه ی رۆژئاوایی، تووشی دووفاقیه کی شارستانی بووه. گرنگی ئه م تووژینه وه یه له وه دایه که تیۆرییه کی جیهانی وه ک تیۆرییه که ی هنتینگتون ده باته ناو واقعی کۆمه لایه تی و میژووی کورده وه. به له به رچاوگرته یی ئه وه ی که کورد نه ته وه یه کی بیده وه لته و له سهر سنووری شارستانییه ته کان نیشته جیهی، ئه م لیکۆلینه وه یه تیشک ده خاته سهر ئه وه ی که شوناس وه ک "هیزی واقع" چۆن ده توانیت له سه ده ی بیست و یه که مدا ئاراسته ی بریاری سیاسی نه ته وه یه ک دیاری بکات، و چۆن ئه م نه ته وه یه ده توانیت له قوربانییه کی میژووییه وه ببیته بکه ریکی سیاسی.

ئه م تووژینه وه یه هه ول ده دات بگات به چه ند ئامانجانیکی، له وانه: تیکه یشتن و شیکارکردنی چه مکی "هیله کانی لیکترازان" له په یوه ندی به جوگرافیا و میژووی کوردستانه وه. شیکارکردنی ئه و دۆخه ئالۆزه ی که تێیدا کورد ته نها وه ک قوربانی و کارتی فشاری به رژه وه ندی زله یزه کان سهیر ده کریت. ده رخستنی ره هه نده کانی گورانکاری ناسنامه ی کورد له نیوان شارستانییه تی ئیسلامی و رۆژئاواییدا. هه ولدان بۆ دیاریکردنی ستراتیژیک (هیلی سیه م) که تێیدا کورد بتوانیت وه ک بکه ریکی سیاسی خاوه ن بریار له ململانیکاندا ده رکه ویت.

تووژینه وه که به دوا ی وه لامدانه وه ی ئه م پرسیاره سهره کییانه دا ده گهریت تا چه ند تیۆری پیکدادانی شارستانییه ته کانی هنتینگتون ده توانیت واقعی میژووی و سیاسی کورد شرو فیه بکات؟ بۆچی کورد له ململانی نیوان ده وه لته ناوه ندیییه کانی ناوچه که و زله یزه کانی رۆژئاوایا هه میشه وه ک به رکار و قوربانی مامه له ی له گه ل کراوه؟ گورانکاریه جیۆپۆله تیکیه کانی سه ده ی بیست و یه که م (به تایبه ت جهنگی دژ به تیرۆر)، چۆن هۆکار بوون بۆ ئه وه ی کورد قو نای قوربانیبوون تپه رینیت و ببیته بکه ریکی کارا؟

گریمانه ی سهره کی ئه م تووژینه وه یه ئه وه یه که؛ ململانی کورد له بنه رته دا ململانییه کی شارستانی و که لتوورییه له سهر هیله کانی لیکترازان. نه بوونی ده وه لته یی پشتیوان و قه تیسبوونی له ناو شارستانییه تیکی نه یاردا، هۆکاری سهره کی قوربانیبوونی میژووی کورده به لام له گه ل ئه وه شدا، کورد ده توانیت له ریکه ی قو سنه وه ی پیکدادانی به رژه وه ندیییه کان و دیپلۆماسییه کی

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

واقعييانهوه، ناسنامه‌ی خو‌ی له په‌راو‌ن‌ه‌وه ب‌اته چه‌قی ب‌یاردان و وه‌ک کاره‌کته‌ریکی سه‌ربه‌خو‌ی ب‌سه‌پ‌ن‌یت.

بو‌گه‌یشتن به‌ ئامانه‌کانی تو‌ن‌ینه‌وه‌که، ئه‌م ل‌یکو‌ل‌ینه‌وه‌یه پ‌شتی به‌ میتو‌دی ش‌یکاری-وه‌سفی و میتو‌دی می‌ژوو‌یی به‌ستووه. به‌ پ‌شته‌ستن به‌ سه‌رچاوه می‌ژوو‌ییه‌کان، به‌ل‌گه‌نامه دی‌پ‌ل‌وماس‌یه‌کان، و تی‌ورییه سیاسییه‌کانی وه‌ک تی‌ورییه‌که‌ی هه‌نت‌ینگ‌ت‌ون، هه‌ول دراوه دو‌خی کورد به‌راورد ب‌کر‌یت و ش‌یکردنه‌وه‌ی زانستی بو‌ داتا‌کانی دی‌مو‌گرافی و رووداوه سیاسییه‌کانی سه‌ده‌ی راب‌ردوو ب‌کر‌یت، تاوه‌کو ده‌ره‌نجام‌یکی لو‌ژیکی له‌سه‌ر پ‌یگه‌ی کورد له‌ م‌لم‌لانی ش‌ارستانییه‌کاندا ب‌خر‌یته‌ روو.

ته‌وه‌ری یه‌که‌م: چوارچ‌یه‌ی تی‌وری (تی‌وری پ‌یک‌دادانی ش‌ارستانییه‌ته‌کان)

ساموئل هه‌نت‌ینگ‌ت‌ون له‌ تی‌وری پ‌یک‌دادانی ش‌ارستانییه‌ته‌کان ئاماره‌ به‌وه‌ ده‌کات که‌ له‌ ج‌یهانی پ‌اش جه‌نگی سارددا، چ‌یت‌ر ئایدو‌لو‌ژی‌کان یان نا‌کو‌کییه سیاسییه رووته‌کان سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی ج‌یاوازییه‌کان و م‌لم‌لانی‌کان ن‌ین، به‌ل‌کو ج‌یاوازییه‌که‌لتوو‌رییه‌کان ج‌یگه‌یان گرتووه‌ته‌وه. مرؤف له‌م قو‌ناغه‌دا ناسنامه‌ی خو‌ی له‌سه‌ر ب‌نه‌مای ره‌چه‌له‌ک، ئایین، زمان و میراتی می‌ژوو‌یی داد‌ه‌پ‌ن‌یت. سیاسه‌تی ج‌یهانی له‌ م‌لم‌لانی نیوان ده‌وله‌ته‌ نه‌ته‌وه‌یه‌که‌نه‌وه‌ به‌ره‌و م‌لم‌لانی نیوان ش‌ارستانییه‌ته‌کان هه‌نگاو‌ی ناوه‌ (هه‌نت‌ینگ‌ت‌ون، ب.س، ۱۷-۱۸). له‌م رو‌انگه‌یه‌وه، کات‌یک که‌لتوو‌ری ناوه‌ندی گه‌شه‌ ده‌کات، ولاتی ناوه‌ندی له‌ رووی که‌لتوو‌رییه‌وه‌ ده‌توان ه‌اوکار‌یه‌کانیان په‌ره‌ پ‌ی بدن؛ چونکه‌ ولاتی ناوه‌ندی ئه‌و کاته‌ ده‌توان‌یت هی‌زی خو‌ی به‌کاربه‌پ‌ن‌یت که‌ ولاته‌ وابه‌سته‌کان وه‌ک ه‌اوپه‌یمانی که‌لتوو‌ری و خ‌زم قبو‌لیان ب‌یت. به‌لام کات‌یک ش‌ارستانییه‌ت‌یک خ‌اوه‌نی ولاتی ناوه‌ندی نه‌ب‌یت، پ‌یکه‌پ‌ن‌انی سیستم و گفتو‌گو‌کردن له‌ نیوان‌یاندان به‌ ئاسته‌نگدا ت‌یده‌په‌ر‌یت و ج‌یاوازییه‌که‌لتوو‌رییه‌کان ده‌بنه‌ هو‌ی سه‌ره‌له‌دانی م‌لم‌لانی به‌رده‌وام (هه‌نت‌ینگ‌ت‌ون، ب.س، ۱۳۳، ۱۹۸، ۲۰۰).

له‌ ج‌یهانیکی فره‌جه‌مسهر و فره‌ش‌ارستان‌یدا، پ‌یک‌دادان وه‌ک دیارده‌یه‌کی سیاسی سروشتی ن‌یشان ده‌در‌یت. له‌گه‌ل گو‌استنه‌وه‌ی هی‌زی ئابوو‌ری و سه‌ربازی له‌ رو‌ژئاواوه‌ به‌ره‌و ئاسیا و ناوچه‌کانی تر، ولاتی د‌یکه‌ متمانه‌یان به‌ که‌لتوو‌ری خو‌یان زیاتر بووه‌ و چ‌یت‌ر رو‌ژئاوا وه‌ک تاقه‌ مو‌دیله‌ گه‌شه‌س‌ندن ناب‌ین. ئه‌م گو‌ران‌کارییه‌ له‌ ه‌اوسه‌نگ‌یی هی‌زدا، وا ده‌کات ده‌وله‌تانی ناوچه‌که‌ زیاتر پ‌شتیوانی له‌ ناسنامه‌ی که‌لتوو‌ری خو‌یان ب‌که‌ن. له‌م دو‌خه‌دا، گه‌لانی ب‌یده‌وله‌ت و به‌تایبه‌ت "کورد"، ده‌که‌ونه‌ چه‌قی م‌لم‌لانی‌که‌نه‌وه؛ چونکه‌ به‌ش‌یک له‌ ده‌وله‌ته‌ ناوه‌ندییه‌کان خو‌یان به‌ میران‌گری ئ‌یم‌پ‌راتو‌رییه‌ته‌ می‌ژوو‌ییه‌کان ده‌زانن و هه‌ول ده‌دن ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌پ‌ی خو‌یان له‌ ر‌یگه‌ی س‌ر‌ینه‌وه‌ی ج‌یاوازییه‌که‌لتوو‌رییه‌که‌نه‌وه‌ ب‌سه‌پ‌ن‌ن (هه‌نت‌ینگ‌ت‌ون، ب.س، ۲۰-۲۱).

به‌ در‌ی‌زایی می‌ژوو، ل‌یک‌ت‌ینه‌گه‌یشتن یان گر‌ژی نیوان کو‌مه‌ل‌گه‌ ج‌یاوازه‌کان له‌ رووی زمان، دابونه‌ر‌یت و ش‌یوازی ژ‌یانه‌وه، هو‌کاری سه‌ره‌کی م‌لم‌لانی‌کان بوون. م‌لم‌لانی‌کان له‌ پرسه‌ قووله‌کانی وه‌ک ده‌سه‌لات، هه‌ژموون و نا‌کو‌کی له‌سه‌ر میراته‌ می‌ژوو‌ییه‌که‌نه‌وه‌ سه‌رچاوه‌یان گرتووه. ج‌یاوازییه‌که‌لتوو‌رییه‌کان‌یش به‌ دروست‌کردنی به‌ربه‌ست له‌به‌رده‌م ل‌یک‌ت‌یگه‌یشتن و ه‌اوکار‌یدا، نا‌کو‌کییه‌کانیان گه‌وره‌تر کردووه؛ که‌ له‌ ب‌نه‌ره‌ت‌یشدا به‌ در‌ی‌زایی می‌ژوو‌ی مرؤفایه‌تی ویستی م‌لم‌لانی و دابه‌ش‌بوون هه‌ر بوونی هه‌بووه (هه‌نت‌ینگ‌ت‌ون، ب.س، ۲۵؛ Ali, 2026, 165-177). ئه‌زموونی می‌ژوو‌ی ده‌ریخ‌ستووه‌ که‌ هه‌وله‌کانی ده‌وله‌تان بو‌ س‌ر‌ینه‌وه‌ی ناسنامه‌ی که‌لتوو‌ری که‌مینه‌کان و سه‌پاندنی ناسنامه‌ی خو‌یان، نه‌ک سه‌رکه‌وتوو نه‌بووه، به‌ل‌کو له‌ ج‌یاتی

سه قامگيري بوو ته هو ی لیکترازان. به شیوهیه کی گشتی، خه لکی نهو ولاتانه ی که که لتووری هاوشیوهیان ههیه پیکه وه په یوه ست دهبن، به لام نهو ولاتانه ی له رووی که لتوورییه وه جیاوازان، متمانیهان به یه کتر نامینیت و زیاتر نه گه ری روودانی شه و گرژی له نیوانیاندا ههیه (ههنتینگتون، ب.س، ۲۱-۲۵، ۱۰۷، ۲۴۶).

خودی پیکدادان به لگه یه له سهر جیاوازی گه شه ی ژیرخان و سهرخان له نیوان کومه له مرویه کان. هه ندیک له کومه لگه کان له ئاستی ره گه زی یان ئایینییه وه، پیکدادان وه ک ئامرازیک بۆ بهرگری و پاراستنی ناسنامه دهبن و له بهرامبه ر نهو هیزه ی دهیه ویت دهسته مویان بکات، ده چنه ململانیوه (ئین خه لدون، ۲۰۱۶، ۲، ۱۷۱؛ عامر، ب.س، ۳۵۰؛ ههنتینگتون، ب.س، ۱۲۰؛ عبد الغنی وهلال، ۱۹۹۶، ۱۴). به م پییه، پیکدادان بریتییه له ململانی تیروانینه کان له مه ر بهرزه وهندییه کان، که هه ریه که یان خاوه ندریتی که لتووریک ده کات (اللطیف، ۲۰۰۷، ۳۳۰). ههنتینگتون پی وایه بیرۆکه ی یه ک شارستانییه تی هاوبه شی جیهانی، تیگه یشتنیکی رووکه شانه یه بۆ که لتوور و ناسنامه؛ و بلاو بوونه وه ی مودیلیکی رۆژئاوای به مانای قبولکردنی به هاکانی نهوان نایهت. رۆژئاوا له رووی دیموگرافی، ئابووری و سهربازییه وه بهراورد به شارستانییه ته کانی وه ک چین و ئیسلام له پاشه کشه دایه. له م دۆخه دا، ئاین وه ک سهرچاوه یه ک بۆ مانا و ناسنامه، رۆلکی سیاسی کارا ده گیریت له دیاریکردنی سنووری شارستانییه ته کاند، نه مه ش نه ک ته نها له ولاتانی جیهانی ئیسلامی، به لکو له رووسیا، هیندستان و ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکاش رهنگی داوه ته وه (ههنتینگتون، ب.س، ۲۳، ۲۴، ۸۸، ۹۲، ۹۵، ۹۶؛ مهحمود و عالی، ۲۰۲۵، ۴۴۶-۴۴۸).

له دیدی ههنتینگتوند، ململانیکان به پله ی یه که م پیکدادانی که لتوورین نه ک پیکدادانی چینه کومه لایه تیه کان، چونکه شارستانییه ته کان ده توانریت وه ک خپلی مروی له ئاستی جیهانیدا سهیر بکرتن (ههنتینگتون، ب.س، ۲۰، ۱۷۳). توندترین ململانیکان لهو شوینانه روو ده ده ن که شارستانییه ته کان له سهر سنووره کانی لیکترازان (Fault lines) به یه ک ده گه ن (ههنتینگتون، ب.س، ۴۹، ۱۷۹-۱۸۵، ۱۹۸-۲۱۵؛ عالی و نهوانی تر، ۲۰۲۵، ۱۸۰-۱۸۵). ناوه ندی نه م ململانییه نه وه یه که شارستانییه ته کان خویان وه ک چه قی جیهان دهبن و ئایینیش وه ک ناسنامه ی سهرکی نه م جیهانبینییه رۆل ده گیریت. پیکدادانی شارستانییه کان ته نها پیکدادانی ئاین یان که لتووره کان نییه، به لکو ململانییه کی قوولی میژوویه له نیوان سیسته می ده ولته نه ته وه و سهرمایه داری له گه ل کومه لگه سروشتی و دیموکراتیه کاند (نۆجه لان، ۲۰۰۹، ۲۰۴).

له چوارچیوه ی نه م تیورییه دا، دۆخی کورد به هو ی هه لکه وته ی جوگرافی و میژوویه وه، بهردهوام له چه قی ململانی شارستانییه کاند بووه. کورد وه ک ره گه زیکی گرنگ که وتووه ته چه قی پیکدادانه کان و له یه ک کاتدا له نیو چه ندين ململانی دایه: پیکدادانی شارستانی، پیکدادانی میراتگرانی ئیمپراتورییه ته کونه کانی میژوو، پیکدادانی جیاوازییه سیسته می و ئابوورییه کان، و پیکدادانی بهرزه وه ندی زله یزه کان (نۆجه لان، ۲۰۰۹، ۲۷؛ غه رزی، ۲۰۲۵، ۴۶؛ خه سباک، ۲۰۰۵، ۸۱؛ Yildiz, 2007, 7؛ رامبو، ۲۰۲۵، ۷۳). به تابه تی نه م ململانییه نه وه کاته توندتر ده بنه وه که هیژیکی گه وه ی خاوه ن هه ژموون هه ول ده دات هیژیکی لاواز بخاته ژیر رکینی خویه وه (ههنتینگتون، ب.س، ۲۵).

کومه لگه ی شارستانی پیکهاته یه که که هه م له ناو خویدا و هه م له نیوان شارستانییه جیاوازه کاند پیکدادان به ره هه م ده هیئت، نه مه ش ده رهنجامی جیاوازی چینه یه تی و هه ولته کانی

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

قۆستنهوه و فشاره (ئین خهلدون، ۲۰۱۶، ۱، ۳۷۱؛ ئۆجهلان، ۲۰۰۹، ۲۰۴). شتیکی سروشتیه که کهلتوور وهک میراتیکی بههیز له نهوهیه کهوه بۆ نهوهیه کی تر دهگوازیتتهوه و کاریگهری قوولی لهسهر تاک و کۆمه لگه جیده هیلیت (ههنتینگتۆن، ب.س، ۱۳۱). ههروهها، پیکدادانی شارستانییه کان پرۆسهیه کی بهردهوامی کهلتوورییه که ههر نهتهوهیه ک ناچار دهکات بۆ پاراستنی بوونی خوئی، پیداجوونهوه به بههکانیدا بکات (عالی و ئهوانی تر، ۲۰۲۵، ۱۸۰-۱۸۵).

کورد وهک نهتهوهیه کی خاوهن کهلتووری جیاواز و میراتیکی کۆن، له ناو ئهم ململانییهدا تهنها رینگه مانهوهی، پاراستنی ناسنامهی نهتهوهیه له بهرامبهر ئه وههزانه ی دهیانهویتی ناسنامهی خوین بهسهریدا بیهپین (اللطیف، ۲۰۰۷، ۳۳۰؛ ههنتینگتۆن، ب.س، ۸۸-۹۲). ئهوهی ههنتینگتۆن وهک پیکدادانی شارستانییه کان ناوی دهبات، بۆ کورد واتای جهنگی مانهوهیه له نیوان شارستانییه ته زلهیزه کانی ناچه کهدا، که ههمیشه ههولیان داوه کورد له پهراویزی نهخشه ی سیاسی و شارستانیدا بهینهوه. ئهم جهنگه له بنهردا بهرگرییه له هیما و بهها کهلتوورییه کان که شوناسی تاک و کۆمه لگه ی کوردی دیاری دهکهن، بهی ئهوهی ئاین یان کهلتوور بتوانن به تهنها وهک پاساوێک بۆ جهنگه کان به کاریهینرین (مهممود و عالی، ۲۰۲۵، ۴۴۶-۴۴۸؛ ههنتینگتۆن، ب.س، ۱۹۶-۱۹۸).

تهوهری دووهم: ناسنامهی کوردی له نیوان ئینتیمای و جیاوازیدا

گۆرانی چهقی ململانیکان له سهدهی بیست و یه کدا له ئایدۆلۆژیاوه بۆ ناسنامه، وای کردووه کهلتوور و ئاین ببنه بزوینهری سههرهکی جوولهی سیاسی له کۆمه لگه ی کوردیدا. ئهم گۆرانکارییه، شهری ناسنامه له فۆرمه نهتهوهیه کلاسیکه کهیهوه دهگوازیتتهوه بۆ ململانییه ک که به توندی پهیههسته به شوناسی کهلتووری و میژووییهوه. کورد وهک نهتهوهیه ک که له نیوان چهندین دهولت و شارستانییهدا دابهش بووه، له ههولی بهردهوامی سهلماندنی ناسنامهی خویدا. لیرهدا کورد نمونهی ئه و گهله پارچه بووهیه که لهسهر هیله لهرزیهو کانی نیوان شارستانییه کان دهژی و ههمیشه له ههولی پاراستنی ناسنامهی تایبهتی خویدا بهرامبهر بهو شوناسه گشتگیرانهی دهولهته ناوهندییه کان دهیانهویتی بهسهریدا بیانسهپین. ئهم دۆخه وا دهکات کورد تهنها وهک نهتهوهیه کی بیدهولت نهیهریت، بهلکو وهک فاکتهریکی سهقامگیری یان ناسهقامگیری کهلتووری له ململانیی شارستانییه کاند سهر بکرت. هاوکات، گۆرانی ناسنامه لای کورد تهنها رووداوێکی کۆمه لایهتی نییه، بهلکو گۆرانیکی قوولی فیکرییه که تیدا تاک ههول دهکات له میژووییه کی سهپینراوه به رهو داهاووییه کی خاوهن شوناسی سهربهخو کۆچ بکات. لهم نیوهندهدا، زمانی کوردی وهک کۆلهکی سههرهکی مانهوهی نهتهوهی، سهرباری سیاسهتی قهدهغه کردن و تواندنهوه لهلایه دهولهتانی عیراق، تورکیا، ئیران و سووریا، له رینگه ی نووسهران، شاعیران و روشنیرانی کوردهوه پاریزراوه. ئهم روشنیرانه له سهدهی بیسته مدا رۆلێکی بنچینه یان له پاراستنی زمانه که وهک ئامرازی بهرگری گیراوه. رۆلی روشنیران و نهتهوهخوازی کورد له بهرگری کردن له زمان و میژووی نهتهوهکه یان بهرامبهر به سیاسهتی ئینکار کردن، له رووداوێکی میژووییدا به روونی بهرجهسته دهییت. له سههرهتای شهسته کانی سهدهی بیسته مدا، له میانی دادگایکردنی چهند گهنجیکی نهتهوهخوازی کورد له ئهستهنبول، داوکاری گشتی بانگه شهی ئهوه دهکات که کورد بی میژووه و زمانه کهشی تهنها له بیست وشه ی خواستراوی زمانه کانی دیکه پیکهاتوو له بهرامبهر ئهم لیدوانه دا، موسا عهنتهر (۱۹۲۰-۱۹۹۲) به شیوازیکی رهخنه گرانه و تهزنایمیز بهرپهرجی دهکاتهوه و ئاماره بهو ناواقعییه

دهكات كه گه لیک هه زاران سال لهو ناوچه یه دا ژباښت، كه چي زمانه كه ی خاوه نی تهنه بیست وشه بیت. وهك تهواو كه ری ئه م هه لویسته به رهنه گاریه ش، كاتیک دادوهر پرسیار له باره ی پیشه كه یه وه دهكات، عه نته ر به راشكوی رایده گه یه نیت كه پیشه ی ئه و "كوردایه تیبه" (هه نینگتۆن، ب.س، ١٧-١٨، ١٩٨؛ عه له مدار، ٢٠٢١، ٦٩-٧٠).

ئهم رهوته میژوو یه دهیسه لمینیت كه خه باتی كورد به پله ی یه كه م خه باتیک بووه له پیناو مانه وه ی كه لتووری و زمانه وانی له در ی هه وه له كانی سرینه وه. له قوناغی ئیستادا، پیویسته ئه م هه ولانه له ئایدۆلۆژیا حزبییه جیاوازه كان دابیرین و له ریگه ی یاسادانانی په رله مانی و چالاك كرده وه ی كۆری زانیاری كوردی و دامه زراوه ئه كادیمییه كانه وه، به شیوه یه کی زانستی پارێزگاریان لی بكریت، تاوه كو توانا زانستییه كان بخزینه خزمه تی به رگری كه لتوورییه وه (هه نینگتۆن، ب.س، ١٠٤-١٠٥؛ غه رزی، ٢٠٢٥، ٤٦؛ Yildiz, 2007, 25-28).

به یی تیۆری پیکدادانی شارستانییه كان، جهنگه خویناوییه كان زیاتر لهو شوینانه روو دهدهن كه شارستانییه ت و كه لتووره جیاوازه كان به یه ك دهگه ن (هه نینگتۆن، ب.س، ٢٣٨). بو كورد، ئه م هیله تهنه سنووریکی جوگرافی نییه، به لكو هیلێکی كه لتوورییه كه نه ته وه كه ی له جهسته ی سی دهو له ت-نه ته وه ی جیاوازا (عه ره ب، تورک، فارس) دابه ش کردووه. هه نینگتۆن ئاماژه به وه دهكات كه ململانی له سه ره ئه م هیلانه درێژخایه ن و توندوتیژن، چونكه لایه نه كان به رگری له مانه وه ی كه لتووری خویان دهكهن. كورد له سه ره ئه م هیله له رزیوانه، هه میشه له ژیر فشاری ئه و هیلانه دایه كه له هه ولی ئه وه دان ببه ناوه ندی شارستانی، بو یه كورد له جهنگی مانه وه دایه له چوارچیوه ی جهنگی شارستانییه ته كاندا. له م دوخه دا، تاكه كان چیت رهك مروف یان هاوولاتی سه یری به ك ناكهن، به لكو وهك نه یاری كه لتووری سه یری به كتر دهكهن. نه ته وه بالاده سه كانی وهك عه ره ب، تورک و فارس، كه هه ریه كه یان خوی وهك میراتگری ئیمپراتورییه تی میژوو یی ده بینیت، ده یانه ویت به دروستکردنی دهو له تی ناوه ندی به هیز، ناسنامه ی خویان به سه ر كورددا سه پین و نكۆلی له بوونی بکه ن. له به ره وه ی كورد كه وتوو ته سه ر خالی به یه گه یشتی ئه م سی جه سه ره، بووه ته قوربانی هه میشه یی هیله له رزیوه كان (هه نینگتۆن، ب.س، ١٧-٢٨، ٥٤، ٢٠٠-٢١٨؛ ئۆجه لان، ٢٠٠٩، ٢٧، ٢٧٦؛ مه كداول، ٢٠٠٤، ١١٥-١٢٠؛ قانع، ٢٠١٥، ٧٣-٨٠).

هه نینگتۆن یی وایه ئه م جو ره ململانییه ب کۆتایین، چونكه ته نانه ت ئه گه ر ریكه كه وتنی سیاسیش بكریت، هه ستی (ئیمه و ئه وان) له ناخ و هزری نه ته وه كاندا ده مینیته وه و هه ركاتیک ده رفه ت به خسیت، پیکدادانه كان له سه ر شیواز و هیما كه لتوورییه كان سه ره له ده ده نه وه (هه نینگتۆن، ب.س، ١٧-٢٨، ٥٤، ٢٠٠-٢١٨). سه باره ت به په یوه ندیه میژوو یه كان، ئه و بانگه شه یه ی بو براهی تی و یه کیتی له نیوان كورد و نه ته وه كانی دراوسی ده کریت، پیویسته له چوارچیوه یه کی راسته قینه دا لیک بدریته وه. په یوه ندیه كان له کاتی فه تی ئیسلامیه وه ده ستی پی کردوو و له ریگه ی كه سایه تی وهك سه لاحه دینی ئه یو بییه وه رهنگی داوه ته وه، به لام خالیکی سه رنجراکیش له تیژی هه نینگتۆندا ئه وه یه كه هاو به شی ئایینی هه میشه ناتوانیت ریگری له پیکدادان بکات ئه گه ر جیاوازییه كه لتوورییه كان (وهك زمان و میژوو) قوول بن. كوردستان نمونه یه کی دیاره؛ سه ره رای هاو به شی ئایینی له گه ل ده ور به ر، ململانیکان به رده وام بوون. نه ته وه بالاده سه كانه هه ولیان داوه له ریگه ی ئایینه وه ناسنامه ی كوردی بسره وه، به لام ئه م فشاره بووه ته هو ی ئه وه ی كورد زیاتر جه خت له سه ر جیاوازییه كه لتوورییه تابه ته كانی خوی بکاته وه وهك تاكه ریگه یه ك بو مانه وه. به مه ش كورد ده كه ویته دوخیکی سه خته وه، چونكه

الکورد فی خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

نەتەوێکی دەورووبەر وەک پێکھاتەییەکی دەرجوو لە شارستانی سەیری دەکەن و وێنەیەکی نەرێنی دەخەنە پāl، ئەمەش وا لە کورد دەکات لە ناوەندی چوار دەوڵەتی چەقدا، لە مەلانییەکی ناھوتادا بێت (ھەنتینگتۆن، ب.س، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۹۷-۲۰۰؛ ئۆجەلان، ۲۰۰۹، ۲۷؛ خەسبک، ۲۰۰۵، ۸۱).

سیاسەتی دەوڵەتەکان بەرامبەر بە کورد، سیاسەتێکی سیستماتیک و بەرنامەبۆدارپێژراو بوو. لە تورکیا، لە چوارچێوەی پرۆژەی نوێسازی دەوڵەتدا، رەوتی تواندەوێ نەتەوێ کورد و سێنەوێ زمانەکی لەناو پانتایی زمانی تورکیدا، وەک بەشێک لە سیاسەتی کەمالیزم و سیستمی تاکپارتی لە نیوان سالانی (۱۹۲۳-۱۹۴۵) بە بەرنامەییەکی تۆکمە و رێکخراو دارپێژرا و خرایە بوازی جێبەجێکردنەو. سەرھەرای گۆرانکارییە سیاسییەکانی دواتر و کۆتاییھاتی قۆناغی تاکپارتی، ئەم سیاسەتە دژایەتیکردنی کورد لە سەردەمی دەسەڵاتی پارتی دیموکراتیشدا (۱۹۵۰-۱۹۶۰) بە ھەمان ئاراستە درپێژی پێدرا (عەنتەر، ۲۰۲۱، ۱۱)، ئەو سیاسەتەش بە قەدەغەکردنی ھێما و زمانی کوردی دەستی پێ کرد، کە ئەمەش بوو ھۆی سەرھەڵدانی زنجیرەھێک راپەرینی وەک شێخ سەعیدی پیران (۱۹۲۵)، ئاگری داغ (۱۹۲۸-۱۹۳۱) و دەرسیم (۱۹۳۷)، کە تیئاندا زۆرتەری توندوتیژی میژووپی دژ بە کورد ئەنجام درا. لە ئێران، سیاسەتی فارسیکردنی چر و مەیلی سەپاندنی ناسنامەیی ئێرانی، بەتایبەت دوازی رووخی کۆماری کوردستان ۱۹۴۶ و شۆڕشی ۱۹۷۹، رەھەندی ئەمینی توندی وەرگرت. لە پانتایی جوگرافیای سووریا، سیاسەتی تواندەوێ کورد لە سەرژمێرییە ئامارییەکی سالی ۱۹۶۲دا گەشتە قۆناغێکی مەترسیدار؛ کاتیکی تەنھا لە پارێزگای حەسەکە، مافی ھاوولاتیبوون لە نزیکە ۱۲۰ بۆ ۱۵۰ ھەزار کورد سەندرایەو، سەرھەرای ئەوێ تەواوی ژانیان لەو ولاتەدا بەسەر بردبوو. لە دەرەنجای ئەم رێکارەدا، ئەو کوردانە لە رووی یاسای و دەستوورییەو وەک کەسانی بێگەنە (أجانب) یان بی ناسنامە (مکتومین) پۆلێن کران (کەریم یلدر، ۲۰۰۹: ۱۹۸).

لەم چوارچێوەیەدا و پاش گرتنەدەستی دەسەڵات لەلایەن پارتی بەعسەو لە سالی ۱۹۶۳، دەسەڵاتی ناوەندی سیاسەتێکی توندی ھەلاواردنی نەتەوێ بەرامبەر بە پێکھاتەیی کورد پیادە کرد، کە ئامانجی سەرھەکی پەرەوێزخستن و سێنەوێ ناسنامەیی نەتەوێ کورد بوو لەو ولاتەدا (درویش، ۲۰۱۳: ۷۱). وەک درپێکراوێ ئەم کارنامەییە، لە ھەمان سالدا حکومەتی سووریا بریاری جێبەجێکردنی پرۆژەی (پشتینەیی عەرەبی) لە باکووری رۆژھەڵاتی ولاتەکەدا دەرکرد، کە ناوچەییەکی زۆرینە کوردنشینە. ئامانجی ستراتیژی ئەم پرۆژەییە، نیشتمانیکردنی پێکھاتەیی عەرەب بوو بە درپێزی ھێلی سنووری نیوان سووریا و تورکیا. ئەم ھەنگاو بە مەبەستی دابرائی جوگرافی و گەمارۆدانی دیموگرافی کوردی سووریا بوو لە کوردی پارچەکانی تورکیا و عێراق؛ ئەمەش وەک بەشێکی دانەبڕاو لە رەوتی تواندەوێ نەتەوێ کورد لێک دەدرێتەو (دۆرەن، ۲۰۲۴: ۷۳).

لە پāl رەھەندە ئەمنییەکاندا، دەرکردنی بریارنامە تاییبەتەکان بۆ لێسەندەوێ رەگەزنامە لە کورد، درپێزەپێدەری ھەمان ئەو سیاسەتە ناسیۆنالیستییانە بوو کە لە سەردەمی سەرکردەکانی پیشوو، بەتایبەت لە سەردەمی سەرۆکایەتی ئەدیب شیشەکەلی (۱۹۵۳-۱۹۵۴) دارپێژرابوون، کە سەرچەمیان بەلگەیی حاشاھەلنەگری ھەولەکانی دەوڵەت بوون بۆ پەرەوێزخستنی یەکجاری ئەو پێکھاتەییە.

لەسەر ئاستی دیموگرافی لە باشووری کوردستانیش، داتاکانی سەرژمێری کەرکووک لە نیوان سالانی ۱۹۲۲-۱۹۲۴ بەلگەیی حاشاھەلنەگرن لەسەر ھەولەکانی گۆڕینی دیموگرافی و سیاسەتی

سرينهوه كه وهك ئامرازىكى پىكدادانى شارستانى به كارها توهه. رێژهى كورد له سه رزمێرێكه وه بۆ يه كىكى تر دابه زيوه، و به پىچه وانوهه رێژهى عه رهب زىاد بووه. ئه مه ش راسته وخۆ په يوه سته به پلان و سياسه تى حكومه ته كانى عىراقه وه به ئامانجى ته عىريب و سىرينه وهى شوناسى كوردستانى بوونى كه ركوك (قادر، ٢٠٢٢: ٦٥). ئه م داتايانه ده يسه لمى نى كه كورد له و ناوچه ستراتيژى يانه دا زۆرى نه بووه و مێژووى كورد له سه دهى بى سته مدا، پره له هه ولى ده و له ته كان بۆ گۆرى نى ئه م واقىعه دى مۆگرافى به. ئه م مێژووه ده يسه لمى نى كه كورد له نى وان دوو پىكدادانى به رده وامدايه: يه كى كيان پىكدادانى شارستانى به كان له سه ر ئاستى جىهانى و به رژه وه ندى زله يژه كان كه كورد وهك كارتى فشار به كارده هى نى، و ئه وى ترىان ملى لانى خۆپاراستنه له دژى ده و له ته ناوه ندى به كانى ناوچه كه.

خسته ي پىكهاته ي دى مۆگرافى لى وای كه ركوك له سه رزمى به كانى سالانى (١٩٤٧-١٩٧٧)

سال	كۆى دانىشتوان	رێژهى كورد	رێژهى عه رب	رێژهى توركمەن	رێژهى كه مىنه كان
١٩٤٧	٢٨٥٦٠٨	٥٥٪	١٢٪	٢٦٪	٧٪
١٩٥٧	٣٨٨٨٣٩	٤٨٪	٢٨٪	٢١٪	٣٪
١٩٧٧	٤٨٣٩٧٧	٣٨٪	٤٤٪	١٦٪	٢٪

له ده رهنجى ئه م ره وته مێژووى به دا، گه لى كورد به رده وام رووبه رووى كۆتوبه ند بووه ته وه به هۆى به كارهى نانى زمانى داىك و پىاده كردنى نه رى ته كه له توورى به كانى، له پال ئه وه شدا له رووى ئابوورى به وه دووچارى په راوێزخستن و چه وساندنه وه بووه ته وه. سه ره راي ئه وهى له ئىستادا سياسه تى ده و له تانى ناوچه كه به رانبه ر به كورد به به راورد به نىو سه ده پىش ئىستا كه متر ئاشكرا و راسته وخۆيه، به ئام له رووى ئايدۆلۆژى و هه لۆى ستى فه رمى ده و له ته وه گۆرانكارى به كى به نه رهى به سه ردا نه هاتوه. پره ژه كانى به عه ره بگردن، به تورك كردن و به فارس كردن له و تىروانى به سه رچاوه يان گرتوه كه ناسنامه ي نه ته وه ي و ئىتىنى كورد وهك هه ره شه و مه ترسى به ك بۆ سه ر ئاسايشى ئه و ده و له تانه سه ير ده كرێت. له روانگه ي په يماننامه ي نىو ده و له تى مافه مه ده نى و سياسى به كانه وه، ئه م جۆره سياسه تانه ده چنه خانه ي جىكارى په گه زى و نه ته وه ي به وه (مۆنگومرى، ٢٠٠٩: ١٠٢-١٢٤).

سه ره راي هه موو شى وازه كانى جىنۆسايد، توندوتى ژى و سىرينه وهى كه له توورى، كورد وهك قه واره يه كى كه له توورى جى واز، ئىرا ده ي خۆى پاراستوه و خه باتى سياسى و چه كدارى خۆى وهك سه رچاوه ي به رگرى به كارهى ناوه. ئه مه ده يسه لمى نى كه شۆرشه كانى كورد له شىخ مه حمود وه تا قۆناغه كانى دواتر، نه يان توانى وه ئىرا ده ي ئه م گه له تى كى بشكىن و به رده وام وهك هى زى كه ره سن له زاگرو س و مېژۆپۆتاما ماونه ته وه. مانه وهى كورد له سه ر به نه مای به رگرى كه له توورى و زمانه وانى، وه ره رخانى كه كه تىيدا كورد له قوربانى به كى فه ره نه گى به وه ده بى ته پارێزه رى مانه وهى خۆى له دونىاى دووفاق پىكدادانى شارستانى به كاندا (پاپۆرتى كۆمه له ي نه ته وه كان، ٢٠١٢؛ هه نتىنگتون، ب.س، ١٤٥-١٤٩؛ پشه رى، ٢٠٠٩، ١٤٥-١٤٩؛ مقدس، ١٤٠٤، ٢١٤؛ جه عفه ر، ٢٠١٦، ٧٦؛ بارزانى، ٢٠٢٠، ١٢٢؛ Hijo, 2018, 20؛ سلیمان، ٢٠١٤، ١٤؛ Olszewski et al., 2016, 95؛ Paktian, 2019, 36).

ته وه رى سى به م: كوردستان له ملى لانى شارستانى به كاندا

له چوارچى وه تى وى پىكدادانى شارستانى به كاندا، ده و له ته چه قه كان له هه ر شارستانى به تى كدا، رۆلى سه نته رى هى ز و ناوبژى وان له ناو خى زانه شارستانى به كه ي خۆياندا

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

دهبئن. په یوه نډې نړیوال شارستانیته ته کان و ولاته ناوهندییه کانیان، په یوه نډییه کی ئالوز و پر له گومانه که بهر د هوام گورانکاری به سهردا دیت. زوربه ی ولاتانی سهر به شارستانییه جیاوازه کان، په یوه ی ولاتی ناوهندی خویان دهن بؤ دروستکردنی په یوه نډی له گهل شارستانییه ته کانی دیکه دا، به لام ئه هاوکیشه یه هه میسه جیگیر نییه. به گشتی، بوونی بهر ژه وهندییه کی هاو بهش یان هه ره شه یه کی هاو بهش، ده توانیت له نیوان ولاتانی شارستانییه جیاوازه کاند هاوکاری کاتی دهسته بهر بکات. پیکدادانه کان زورچار له سهر هیله کانی لیکترازان روو ددهن و له وانه یه په یوه نډی نیوان گروویه کان له سهر ئه و "سنووره هه لانه"، جیاواز بیت له په یوه نډی نیوان دهوله ته ناوهندییه کانی هه مان شارستانییه ته. له ئیستادا، سیستمی نیوده وهله تی له په یوه نډی دوو جه مسهری سهرده می جهنگی سارده وه، به ره و سیستمیکی ئالوزی فره جه مسهر و فره شارستانی هه ناوی ناوه (هه نتینگتون، ب.س، ۱۹۸).

له چه قی ئه هاوکیشه جیهانییه دا، کومه لنگه ی کوردی به درئیایی سهرده ی رابردوو تا ئه مرؤ، له ناو جوریک له بهر یه ککه وتنی ناو خوی و دهره کی شارستانییدا ژیاوه. له لایه کوه، ئایین وهک ره هه نډیکی شوناسی میژووی و که لتووری زال ماوه ته وه؛ له لایه کی دیکه شه وه، خواستیکی فیکری و سیاسی به هیز بؤ عه لمانییه ته و دیموکراسی بوونی هه یه، که کورد به به ها کانی شارستانییه تی رورثاواپی نزیک ده کاته وه. به پیی دیدگی مهربان وریا قانع، ئه م دؤخه دوو فاقیه وای کردووه کوردستان بیته تاقیگه یه کی مؤدیرنه له ناو جهرگه ی نه ریتدا. ئه مهش رییک ئه و خاله یه که کورد له سهر هیلی درزی شارستانییه ته کان ده گوریت بؤ کاره کته ریکی سیاسی که هه ول دهادت مؤدیلیکی هاوسه نگ له نیوان پاراستنی ره سه نایه تی و وهرگرتنی به ها گه ردوونییه کاند بونیاد بنیت (قانع، ۲۰۱۵، ۷۳-۸۰؛ ئه نقوسی، ۲۰۲۴، ۱۵).

به پیی شیکارییه کانی میژوونووسانی وهک مه کداول، کوردستان به درئیایی میژوو وهک ناوچه یه کی سنووری له نیوان شارستانییه ته و ئیمپراتورییه ته جیاوازه کاند ماوه ته وه. پینگه ی جیوپوله تیکی کوردستان وای کردووه کورد هه میسه بکه ویتنه ناو جهرگه ی ململانیی بهر ژه وهندییه کانی رورثه لات و رورثاوا؛ ئه مهش به ته وای له گهل چه مکی "هیلی لیکترازان" ی سامویل هه نتینگتوندا یه ک ده گرتنه وه. کورد وهک نه ته وه یه کی بیده وهله ت، زورچار بووه ته قوربانی یه که می ئه و رییکه وتنه نیوده وهله تیپانه ی که له لایه ن شارستانییه ته زله یزه کانه وه بؤ دارشتنه وهی نه خشه ی ناوچه که ئه نجام دراو. له گهل ئه وه شدا، سهره پای ئه م بهر یه ککه وتنه، توانیویه تی شوناسی نه ته وه پی به هیز بباریزیت و ریگری له تانه وهی خوی بکات له ناو پرورژه ی ناسیونالیزمه دهوله تیپه کانی ده وروبه ریدا (مه کداول، ۲۰۰۴، ۱۱۵-۱۲۰؛ پشده ری، ۲۰۰۹، ۱۴۷-۱۴۹).

کوردستان له م ململانییه دا ته نها وهک قوربانییه کی جوگرافی دهرناکه ویت، به لکو نمونه یه کی ناوهندییه بؤ تیگه یشتن له چه مکی "نه ته وهی لیکترازان" که له نیوان چه نډین جه مسهری شارستانییه تدا په رته وازه بووه. هه نتینگتون باس له وه ده کات که دهوله ته لیکترازاوه کان ئه و کیانانه که سهر کردایه تیپه که یان ده یه ویت به ره و شارستانییه تیکی دیکه کؤچ بکات، به لام پیکهات و میژوو که یان له ناو شارستانییه تی دایکدا گیری خواردووه. لیږه دا کوردستان تووشی جوریک له پارادوکس یان "وهه می شارستانی" بووه؛ چونکه له لایه کوه جوگرافیا و ئایین به توندی به رورثه لات وهه گری داوه و له لایه ن شارستانییه تی رورثاواشه وه وهک به شیک له جیهانی ئیسلامی پوین ده کریت، به لام له لایه کی دیکه وه، به هو ی مه یلی بؤ به ها دیموکراسییه کان، وهک ره گه زیکی نامؤ و نه یاری ئه و سیستمه دهوله تیپانه دهرده که ویت که

نوينه رايه تي هيژي ناوهندي ئيسلامي دهكهن. ئەم كارهكتهره نهتهوهيه، بههوي نهبووني دهولهتيكي جهمسهر پشتيوانهوه، بووته مهيداني بهريهككهوتني بهرژهوهنديهكان و له نيوان چهكوشي ناسنامه كهلتووريهكان و سنداني بهرژهوهنديه سياسييهكاندا دههاردت (ههنتينگتون، ب. س، ١٠٤، ١٠٥، ١٢١-١٢٧، ١٩٨، ٢١٤-٢١٧؛ ئوجهلان، ٢٠٠٩، ٢٧؛ غريب، ٢٠١٦، ل. ٣١١-٣١٢).

بهپي توژينهوه ميژوويهكان، دهولهته بالادهستهكاني ناچهكه له مامهلهكردنيان لهگهل پرسى كورددا، بهردهوام پشتيان به ستراتيژي تواندنهوهي كهلتووري و شيواندني يادهوهريه ميژوويهكان بهستوه. ئامانجي ئەم سياسيەتانه، سهپاندني گيرانهوهيهكي ئايديوئوژي بووه بو بيهيزكردني هوشياربي نهتهوهي و هيشتنهوهي كورد له دوخي پاشكويهتي. بو ئەم مهبهسته، به شيوهيهكي بهرنامهداريژراوهول دراوه تاكي كورد له رهگ و ريشه ميژووي و شارستانيهكاني دابريندريت، بو ئەوهي تووشي قهيرانى ناسنامه ببتي و له بهرامبهههولهكاني سپينهوهيدا دهستهوهستان و بي كاردانهوه بيت (عهبدولرهزاق، ٢٠٢٣، ل ٧٦-٧٩). له بهرامبهردا، هيژه دهرهكيهكاني وهك ئهريكا و بهريتانبا، پهيوهنديهكانيان لهگهل كورد لهسهر بنه ماي گهمه ي هاوسهنگي هيژ دارشتوه. بو نمونه، كردنهوهي نووسينگه ي نافهرمي شورشي كورد له لهندهن له سالي ١٩٧١ (عهلهمدار، ٢٠٢١: ١٣٩)، يان دروستبووني پهيوهندي ههوالگري له نيوان ئهريكا و سهركردايهتي كورد له باشووري كوردستان له سالي ١٩٧٢، له بنهپهتدا بو كهمكردنهوهي پيگه ي سوفيته و دواتر بو ريگريكردن له ههژمووني ئيران بووه. واقيعي جيوبولهتيكي نيشاني دهداث كه كوردستان دهكهوتيه سهر هيلي ئەو ململانيه ي كه چيتر تهنها لهسهر بنه ماي ئايديوئوژي نين، بهلكو لهسهر بنه ماي جياكاربي شارستاني و بهرژهوهنديه بالاکان دامهزراون (حهسهن، ٢٠٢٥، ٥٥-١٤٤؛ ئەنقووسي، ٢٠٢٤، ٩٩؛ پراڊيپر، ٢٠٢٥، ٢٦٤؛ سوري، ٢٠٢٥: ٩٨، ٩٩؛ غريب، ٢٠١٦: ٢٠٧، ٢٠٨؛ قادر، ٢٠٢٢: ١٠٠؛ جهعفر، ٢٠١٦: ١٤٨).

لهلايهكي ديكهوه، بهپي تيروانيهكاني ئين خهلدون، ميراتي كهلتووري و دابونهريتهكان خاوهني رهههنديكي قوولن له دارشتني ململانيكاندا. ململاني له نزمترين ئاستهكاني دهسهلاتهوه دهست پيدهكات و قوناغ به قوناغ پهريه دهستينييت تا دهگاته بهرزترين ئاست، كه بريتيه له قوناغي بهريهككهوتني كهلتوورهكان (ئين خهلدون، ٢٠١٦: ١٧). لهم روانگهيهوه، ململاني ميژووي شارستانيهتهكان كاتي نيه، بهلكو بهريهككهوتني شيوازي ژيانه جياوازهكانه. كوردستان له چوارچيهوي فيكري پيكداداني شارستانيهكاندا، دهبيته تاقهگهيهكي زيندوو بو سهلماندني ئەو راستيهي كه شوناس تهنها هوكاربي جهنگ نيه، بهلكو پيوهره بو پيناسهكردني بووني سياسي له سهدهي نويدا. له رووي جوگرافيهيهوه، ناچهي شاخاويهكاني زاگروس و توروس تهنها پيگهيهكي ئاسايي نين، بهلكو خالي يهكتربريني شارستانيهكانن (ههنتينگتون، ب. س، ٢١٢-٢٣٨). ميژووي كورد خوي له پيكداداني بهردهوام لهگهل ولاته جهمسهريهكاني ناو شارستانيهتهكه ي (وهك توركي، ئيران و دهولهته عهرهبيهكان) دهبينيتهوه، كه به ناوي يهكيتي شارستانيهوه ههولي پاكتاوكردي شوناسي نهتهوهي كورد دهدهن (پراڊور، ٢٠٢٥: ١٥٠؛ ئوجهلان، ٢٠٠٩: ١٤٢؛ بيشكجي، ٢٠٠٢: ٢٩٨).

سهرهراي ئەوهي له هاوكيشه ي ململاني كهلتووريهكاندا زورچار كورد وهك بهركاريكي پهراويزخراو مامهلهي لهگهل كراوه، بهلام پيشهاتهكان ئاماره بهوه دهكهن كه دهكرت له ئايندهدا وهك بكهريكي جياواز له پيكهاتهكاني ديكه ي روژههلاتي ناوهراست دهرهكهوت. ئەم

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

دۆخه دووفاقیه، وای کردوو ستراتیژی زلهیزهکان له مامهله کردن له گهڵ پرسی کورددا رۆوبهرووی ئالنگاری ببێتهوه. ناسنامهی سیاسی کورد لهم قوناغهدا تهنها له چوارچێوهی قبولکردنی دیفاکتوی سهپنارودا قهتیس نهماوه، بهلکو له رێگهی دیپلوماسیهی کی واقیعیانهوه ههولێ دروستکردنی راستیهی کی نوێ دهات. ههنگاونان بهرهو بوون به بهشیک له نهخشهی داهاتوو، دهرهنگامی قوربانیدانیکی میژووی قورسه که ئامانج لێ سهلماندنی بوونیکی سیاسی و نهتهویهیه. ئهمهش وینهی کورد له پیکهاتهیهی که پهراویزخراوهوه دهگۆریت بۆ هیزیک که بهشداره له پاراستنی ئاسایش و بهها مرویهکاندا (بارزانی، ۲۰۲۰، ۱۲۲؛ جهعفر، ۲۰۱۶، ۷۶، ۹۴؛ السامرائی، ۱۹۹۷، ۴۲۵).

له رۆوی مهعریفی و پیکهاتهیهوه، کوردستان گۆرانکارییهی گرنگی بهخۆیهوه بینیه. له رابردوودا، ناوچه که وهک بابهتیکی پهراویزخراو مامهلهی له گهڵ دهکرا که دهسهلاتدارانی بیانی شوناسه کهیان پێناسه دهکرد. بهلام له قوناغی هاوچهرخدا، سیستهمی سیاسی و دامهزراوهکانی ههریمی کوردستان، خودی خۆیان بوونه ته بکهری سههرهکی توێژینهوه و دیاریکردنی ئاراستهی سیاسی خۆیان. ئهم گواستنهویه له بهرههههتانی زانیاریدا، گوزارشته له وهچهرخانیکی میژووی له دۆخی پاشکویهتی مهعریفیهوه بۆ سههرهخۆی له دیاریکردنی پێگهی سیاسی له پهیهههتیه نیودهولهتیهکاندا (نوێنه رایهتی حکومهتی ههریمی کوردستان له فهرههتیه، ۲۰۲۳: ۲۸۰-۲۸۱).

له کوتاییدا، دهبیت ئاماژه بهوه بکریته که مانهوهی کورد له ناوچهیه کدا که پرۆژهی دهولهته بالادهستهکان له سههر بنهمای توههوهی کهلتووری دارپێزابوو، خۆی له خۆیدا وهچهرخانیکی میژوویه. میژوو سهلماندوویهتی که کورد له دونیای پیکدادانی شارستانییهتهکاندا زۆرجار قوربانی بووه، بهلام له دونیای بهرزهوههتیهکاندا دهتوانیت رۆلی بکهه بگریته. گهشهههتیه فیکری و سیاسی کورد، جۆریکه له بهرگری مانهوه که تیدا دهزانیت چۆن له ناوچهی پیکدادانهکاندا وهک کارهکتهریکی یهکلاکهروهه دهبریکهویت و چیت رێگه نهات میژوو وهک قوربانییهی کی بیدهنگ ناوی تۆمار بکات (ههنتینگتون، ب.س، ۱۷۳-۲۱۵؛ Olszewski et al., 2016, 95؛ سلیمان، ۲۰۱۴، ۱۴).

تهوهری چوارهم: کورد و رۆژئاوا له نیوان هاوپیهمانی و بهریهککهوتندا

ههنتینگتون له تیۆری پیکدادانی شارستانییهتهکاندا ئاماژه بهوه دهکات که دهولهته لیکتزازاوهکان ئهو کیانانه که سههرکدایهتیه کهیان دهیهویت بهرهو شارستانییهتیکی تر، بهتایبهت رۆژئاوا، کۆچ بکهن، بهلام جهسته، کهلتوور و میژوو کهیان لهناو شارستانییهتی دایکدا گیری خواردوو. کوردستان لهم هاوکیشهیهدا له دۆخیکی پارادۆکسی یان وههمیکی شارستانییهتهیه؛ چونکه له لایهکهوه بههۆی نزیکبوونهوهی له بهها دیموکراسیهکان و مهیلی مۆدیرنهوه، وهک پیکهاتهیهی کی رۆژئاوایی لهناو دلی رۆژههلاتدا مامهله دهکات، بهلام له لایهکی تریشهوه، له لایه ههمان شارستانییهتی رۆژئاواوه وهک بهشیک له جیهانی ئیسلامی ههژمار دهکریته. ئهم دۆخه وای کردوو که کورد له کاتی قهیرانه ئهمنییهکاندا تهنها بۆ پاراستنی بهرزهوههتیه تاکتیکییهکان وهک هاوپیهمانیکی بۆ دهولهت سههر بکریته، نهک وهک کارهکتهریکی خاوهن ماف. ئهمه دهرهنگامی ئهو تیگههسته پراگماتیکییه که تیدا زلهیزهکان کورد وهک ئامرازیک بۆ راگرتهی هاوسهنگی هیز له ناوچه کهدا بهکاردههین، نهک وهک کیانیکی سههرهخۆ که شایهنی دانپێدانانی نیودهولهتی بیت (ههنتینگتون، ب.س، ۱۹۸، ۲۰۴-۲۰۷؛ ئۆجهلان، ۲۰۰۹، ۲۱).

له ململانی نیوان دهوله تانی رۆژهه لاتی ناوین و هیژهه کانی رۆژئاوا، زۆرجار کورد ده بێته قوربانی هاوکیشه کان. لۆژیکی زلهیژه کان له سهر بنه مای به رژه وهندی بهردهوامی ستراتیژی دامه زراوه؛ بۆیه ههر دهوله تیک که بتوانیت پارێزهری ئه وه به رژه وهندیانه بێت، پشتگیری ده کریت، بێ ئه وهی ئاستی مافه روهری یان جهنگی مانه وهی شوناسی نه ته وهی کورد له بهرچاو بگیری. رۆژئاوا درک به وه ده کات که کورد له بهرامبه ر شوناسه گشتگیره کانی دهوله تانی ناوچه که دا جهنگ ده کات و به رگری له تایبه تمه ندییه کانی خۆی ده کات، به لام ئه م تیگه یشتنه نابێته هۆی گۆرانی ستراتیژی رۆژئاوا. رێککه وتنه کانی نیوان زلهیژه کان و دهوله تانی ناوچه که له سهر پرسی کورد، نیشاندهری ئه و راستیهی که رۆژئاوا به رژه وهندی ستراتیژییه کانی خۆی له گه ل دهوله ته چه قه کاند، ده خاته سه رووی پرسی مافه کانی مروف و داواکارییه نه ته وهییه کانی کورده وه (هه نتینگتون، ب.س، ۲۰۶-۲۱۸).

به یی سهرچاوه میژوویه کان، نموونه ی ئه م مامه له به رژه وهندیخوازانیه به روونی له هه لویستی یه کیتی سؤفیه ت به رامبه ر به کۆماری کوردستان له مه هاباد ۱۹۴۶ ده رده که ویت. کاتیک به رژه وهندییه کانی یه کیتی سؤفیه ت وابسته بوو به سهره لانی بزوتنه وهی کوردیه وه، بووه هۆکاریکی سهره کی بۆ پشتگیریکردن و دامه زراندنی کۆماره که. به لام کاتیک هاوکیشه کان گۆران و به رژه وهندییه کانی سؤفیه ت له گه ل ئیراندا یه کی گرتوه، سؤفیه ت کۆتای به پشتیوانیه کانی هینا، که ئه مهش وای کرد کۆماری کوردستان بێ پشتیوان بمینیتته وه و تووشی ههرهس بێت (دوسکی، ۲۰۰۵: ۸۶، ۱۸۳؛ مه لا عیززه ت، ۲۰۰۱: ۲۸۴، ۲۸۹). هه مان لۆژیک له سیاسه تی ولاته یه کگرتووه کانی ئه مریکا شدا رهنگی داوه ته وه، که هه میشه له چوارچیوهی سه قامگیری دهوله تانی ناوچه که یان رێگریکردن له هه ژموونی نه یاراندن مامه له ی کردوه. له سالی ۱۹۶۳ دا، ئیداره ی جۆن که نه دی (۱۹۶۱-۱۹۶۳) هه ولی دا ئاگره ستیک له نیوان کورد و عێراقدا دروست بکات بۆ رێگریکردن له ده ستوهردانی سؤفیه ت (گیبسن، ۲۰۱۹، ۱۸۳).

ئه م سیاسه ته به رژه وهندیخوازانیه له رووداوه کانی سالی ۱۹۷۵ دا گه یشته لووتکه؛ کاتیک بنه مای واقیع خوازی سیاسی رۆژئاوا، به رژه وهندییه بالآ و دوورمه وداکانی خسته سه رووی پێوه ره ئاگاری و به ها مروفیه کانه وه. هینری کیسینجه ر، وه زیری ده ره وهی ولاته یه کگرتووه کانی ئه مریکا (۱۹۷۳-۱۹۷۷) وه ک دارپژه ری ئه و قوناغه، هاوپیمانیتی له گه ل کورد ته نها وه ک نه خشه یه کی کاتی و ئامرازیک بۆ سه رقانکردنی سوپای عێراق و پاراستنی هاوسه نگی هیژ له ناوچه که دا ده بی. ههر بۆیه، کاتیک ئامانجه سیاسیه کانی ئه مریکا و ئێران له رینگه ی رێککه وتنه مای جه زائیری نیوان تاران و به غدا له سالی ۱۹۷۵ به دیه اتن، ده رگای هه والگری ئه مریکا به هاوکاری ده رگای ساواکی ئێرانی، به په له کۆتایان به پشتیوانیه کانیان بۆ شۆرشی کورد له دژی دهوله تی عێراق هینا، و هیچ فشاریکیان بۆ رێگریکردن له لیکه وته سه ربازییه کانی ئه وه هه نگاه نه خسته گه ر. ئه م وه رچه رخانه سیاسیه، به رجه سته که ری ئه و دیدگایه بوو که له سیاسه تی ده ره وه دا، نابیت کاری هه والگری نه یی له گه ل کاری خێرخوازیدا تیکه ل بکری (پژمان، ۱۹۹۷، ل. ۲۸-۹۲-۱۱۲؛ کۆچرا، ۲۰۰۶، ل. ۲۳۸؛ هه سه ن، ۲۰۲۵، ۵۵؛ مه حۆ، ۲۰۰۹، ل. ۲۷).

له لایه کی دیکه وه، سهره لانی رێکخراوی داعش له ده یه ی دووه می سه ده ی بیست و یه ک و ده ستپیکردنی جهنگی دژ به تیرۆر، وه رچه رخانیک به رچاوی له سروشتی په یوه ندییه کانی کورد و رۆژئاوا دروست کرد. به شداریکردنی خیرای دهوله تانی وه ک به ریتانیا، فه ره نسا و ئه لمانیا له م

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

هاوكيشه ئەمىنيەدا، دەرئەنجامى ئەو هەلسەنگاندنە ستراتیژیە بوو کە هێزە کوردییەکانى وەک توخمى سەرەکی و کاریگەر لەسەر زەوى دەبینى بۆ راگرتنى پەلکێشانى توندڕەوى و پاراستنى ئاسایشى ناوچە کە (ئەردەنى، ۲۰۲۴: ۱۱۴). بەلام پێشەهاتەکانى دواتر سەلماندیان کە ئەم هاریکارییە سەربازییە هێشتا لە چوارچێوەى ئامرازى کاتیدا ماوێتەو. کاتێک پەيوەندییە کە هێشتە ئاستى داواکاریى سیاسى بۆ سەربەخۆی، وەک لە ریفەڕاندۆمى سالى ۲۰۱۷ لە هەرێمى کوردستاندا بێرا، زۆریەى ولاتانی رۆژئاوا پێشینهیان بە پاراستنى سەقامگیری دەولەتە چەقەکان دا لەسەر حیسابی پره‌نسیبه‌کانى مافى چاره‌ی خۆنووسین. ئەمەش جارێکی دیکە ئەو واقعیه‌ی دووپات کردووه‌ کە کاتێک بەرژوه‌ندی زله‌یزه‌کان له‌ گه‌ل ئێرا ده‌ی نه‌ته‌وه‌ی کورده‌ی یه‌ک ناگرته‌وه‌، ئەولەویەت دەدرێت بە پاراستنى سیستمى دەولەت-نه‌ته‌وه‌ی بالاده‌ست (بارزانی، ۲۰۲۰، ۱۲۲؛ Olszewski, Wróblewski and Orzechowska, 2016: 94).

هەنتینگتۆن بۆ شۆفەکردنى قوولتری ئەم ململانییانه‌، بنه‌ماکانى پێناسه‌کردنى شوناس ده‌گۆرێت و پێى وایه‌ شوناس ته‌نها له‌ رێگه‌ی به‌راوردکردن و جیاوازییه‌کانى له‌ گه‌ل ئەوانى تر دا پێناسه‌ ده‌کری. به‌پێچه‌وانه‌ی تیۆریه‌ کلاسیکیه‌کان، هەنتینگتۆن پێى وایه‌ ململانی ریه‌ی سهرده‌م، ململانییه‌ کى که‌لتوورى و شوناسه‌ و هێله‌کانى دابه‌شبوون لەسەر بنه‌مای پێناسه‌ شارستانییه‌کان دیاری ده‌کری. کوردستان له‌م هاوکێشه‌یه‌دا نوێنه‌رایه‌تى ئەو نه‌ته‌وه‌ لیكترازوانه‌ ده‌کات کە ده‌یانە‌وێت له‌ میژوویه‌ کى سه‌پێراوه‌وه‌ به‌ره‌و ئاینده‌یه‌ کى جیاواز بڕۆن، ئەمەش وای کردووه‌ بێته‌ تاقیگه‌یه‌ کى زیندوو بۆ جه‌نگى شوناسه‌کان (هەنتینگتۆن، ب. س، ۲۰، ۲۲، ۳۵، ۳۸، ۹۷-۱۱۲، ۱۲۰). هاوکات، لیکدانه‌وه‌ی مامه‌له‌ی رۆژئاوا له‌م چوارچێوه‌یه‌دا ریه‌هه‌ندیکی ستراتیژی وهرده‌گریت؛ ستراتیژی رۆژئاوا له‌سەر بنه‌مای مانه‌وه‌ی خۆی وەک ناوه‌ندی بالاده‌ست و پاراستنى به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانى له‌ رێگه‌ی ده‌ولەتە چەقەکانه‌وه‌ داڕێژراوه‌. تا ئەو کاته‌ی ده‌ولەتە چەقەکانى ناوچە کە ئەو ئه‌ركه‌ جێبه‌جێ ده‌کەن، کێشه‌ی نه‌ته‌وه‌کانى بێده‌وله‌تى وەک کورد له‌ پراویژدا ده‌مینێته‌وه‌ (هەنتینگتۆن، ب. س، ۹۷، ۱۰۰، ۱۴۵-۱۴۹).

له‌ کۆتایدا ململانییه‌کانى کورد ته‌نها له‌ بازنه‌ی سەربازی و سیاسیدا قه‌تیس نه‌خواردوون، به‌لکو گوزارشت له‌ به‌ریه‌ککه‌وتنێکی قوول ده‌کەن له‌ نیوان نوێخوازی و نه‌ریتگه‌ریدا. نادانیی سیاسى کورد، دهره‌نجامى راسته‌وخۆی نه‌بوونی ده‌وله‌تێکی چه‌قی پشتیوانه‌؛ ئەمەش وای کردووه‌ خه‌باتى کورد، خه‌باتى مانه‌وه‌ی شوناسیک بێت کە ریه‌تیده‌کاته‌وه‌ له‌ناو چوارچێوه‌ی بالاده‌ستى ده‌ولەت-نه‌ته‌وه‌دا بتوێته‌وه‌. ئەم خۆپاگرییه‌ به‌رده‌وامه‌، پێگه‌ی کورد له‌ پێکهاته‌یه‌ کى به‌رکاره‌وه‌ ده‌گۆرێت بۆ بکه‌ریکی سیاسى کارا. له‌ روانگه‌ی زانستى پەيوەندییه‌ نیوده‌وله‌تیه‌یه‌کانه‌وه‌، به‌دیه‌ینانى ئاشتی و سەقامگیری راسته‌قینه‌ له‌ رۆژه‌لاتى ناوه‌راستدا، گرێدراوى تێپه‌راندنى ئەو دیدگایه‌یه‌ کە کورد ته‌نها وەک ئامرازى فشار ده‌بینیت. وەک چۆن هەندیک له‌ بیرمه‌ندان و لیکۆله‌رانیش جه‌ختى لى ده‌کەنه‌وه‌؛ به‌رقه‌راربوونی سەقامگیری له‌ ناوچە کەدا، پێویستى به‌ دانپێنانى فهرمى به‌ پێکهاته‌ ریه‌سه‌نه‌کان و چاره‌سه‌رکردنى پرسى شوناسه‌ پراویژخواه‌کان هه‌یه‌، و ئەمەش ده‌بێته‌ پێوه‌ریکی سەرەکی بۆ دیاریکردنى ئاینده‌ی دیموکراسى له‌ جیهانى پاش جه‌نگى ساردا.

ته‌وه‌رى پێنجه‌م: کورد له‌ نیوان قوربانىبوون و کاره‌کته‌ربوونی میژوویدا

مانه‌وه‌ی هەر هێزێکی سیاسى و نه‌ته‌وه‌ی، به‌نده‌ به‌ سروشتى ناوه‌ندیتیه‌یه‌ کە و توانای به‌رگه‌گرتنى له‌ به‌رده‌م ئالنگارییه‌ میژوویه‌کاندا. له‌م چوارچێوه‌یه‌دا، ئەگەر له‌ روانگه‌ی بزافى میژوویه‌وه‌ سه‌یری پێگه‌ی کورد بکری، دهرده‌که‌وێت کە بۆ ماوه‌ی زیاتر له‌ سه‌ده‌یه‌ک له‌ نیو

گێژاوی پێکدادانه کاند، هه‌میشه وهک به‌رکارێک مامه‌له‌ی پێوه کراوه، نه‌ک وهک به‌که‌ریک سهربه‌خۆ که توانای بریاردانی له چاره‌نووسی خۆی هه‌بێت. کورد هه‌م له ناوخۆی شارستانییه‌ته‌که‌ی خۆیدا و هه‌م له کاتی مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ڵ هێزه‌ ده‌ره‌کییه‌ کاند، له‌جیاتی ئه‌وه‌ی خۆی رۆڵ بگێڕێت، هه‌میشه رۆڵی پێدراوه. ئه‌مه‌ش وای کردووه که هێزه‌کانی دیکه پێشوه‌خته بریارده‌ری سهره‌کی بن له‌سهر چاره‌نووسی ئه‌م نه‌ته‌وه‌یه.

له‌ ده‌رئه‌نجامی ئه‌م بێهه‌شبوونه له ئێرا ده‌ی سیاسي، کورد که‌وتوو هه‌ته دۆخێکی قوربانیبوونی فره‌په‌هه‌نده‌وه، که ته‌نها له له‌ناوچوونی فیزیکیدا کورت نابێته‌وه. ئه‌م سیاسه‌تی په‌راوێزخستن و سهرینه‌وه‌یه له قۆناغه جیاوازه‌ کاند گه‌یشته‌وه‌ته لووتکه؛ له باشووری کوردستان له کۆتایی هه‌شتاکانی سه‌ده‌ی رابردوودا له کرده‌وه‌ی جینۆساید و پرۆسه‌ی ئه‌نفال به‌رجه‌سته بوو، که بووه هۆی وێرانبوونی ته‌واوه‌تی ژێرخانی ناوچه‌که. له رۆژه‌لاتی کوردستانیش، به‌تایبه‌ت له دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی شۆڕشی ئیسلامی ئێران، سیاسه‌تی سه‌رکو‌تکردن و په‌راوێزخستن توندتر بووه‌وه. هاوکات له باکووری کوردستان له سالانی نه‌وه‌ده‌هه‌ کاند، پرسي سه‌رکو‌تکردن و تیرۆری سیاسي (کوشتنی به‌که‌رنادیار) گه‌یشته به‌رزترین ئاستی خۆی. سه‌رجه‌م ئه‌م هه‌له‌مه‌ته یه‌ک له‌دوا‌ی یه‌کانه، خه‌باتی کوردیان گه‌یانده لیواری هه‌ره‌سه‌یێکی گه‌وره‌ی مادی و مرۆپی و زیانیکی قوولیان له پێکهاته‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسي نه‌ته‌وه‌که‌ دا (Olszewski, Wróblewski and Orzechowska, 2016, p. 88؛ مه‌خۆ، ٢٠٠٩، ٢٧؛ حموده، ٢٠٢٥، ٥؛ باریکی، هنري وآخرون، ٢٠٠٧، ٩؛ عالی و ته‌وانی تر، ٢٠٢٥، ل. ١٨٠-١٧٨).

له‌ ده‌رئه‌نجامی ئه‌و دابه‌شکارییه جیۆپۆله‌تیکییه‌ی دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م هاته ئاراوه، کورد رووبه‌رووی قه‌یرانیکی قوولی پێکهاته‌ی و فره‌هه‌نگی بووه‌وه. له‌م قۆناغه‌دا، هه‌ر هه‌ولێک بۆ دروستکردنی گوتاریکی سهربه‌خۆی نه‌ته‌وه‌ی، تیچوویه‌کی قورسی مرۆپی به‌دوا‌ی خۆیدا هێناوه، و هه‌ر هه‌ولێکیش بۆ گونجان له‌گه‌ڵ گوتاری بالاده‌ست، بووه‌ته هۆی پاشه‌کشه‌ی فره‌هه‌نگی و زمانی. میژووی جوولانه‌وه‌کانی کورد له سه‌ده‌ی رابردوودا ده‌ریده‌خات که ئه‌م نه‌ته‌وه‌یه به‌رده‌وام رووبه‌رووی دۆخێکی ناهه‌موار بووه‌ته‌وه؛ له لایه‌ک به‌هۆی دابه‌شبوونی هێزه‌ ناوخۆییه‌کان و له لایه‌کی دیکه‌شه‌وه به‌هۆی نه‌بوونی پشتیوانی نیوده‌وله‌تی. بزوو‌تنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد له‌م ململانییه‌دا ته‌نها رووبه‌رووی ده‌وله‌ته ناوه‌ندییه‌کان نه‌ده‌بووه‌وه، به‌لکو ده‌بوو به‌رده‌وام مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ فشاری ئه‌و زله‌یژانه‌دا بکات که ئێرا ده‌ی نه‌ته‌وه‌ی کوردیان وه‌ک قوربانیه‌کی هه‌رزانی له‌پێناو ستراتیژ و به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆیاندا به‌کارده‌هێنا (به‌شی زانیاری پارتی دیموکراتی کوردستان، ١٩٧٤: ٣٥، ٣٧، ٣٩؛ کۆچیرا، ١٩٩٠: ١١٦، ١٤٣؛ هه‌نتینگتون، ب.س، ٢٠، ٢٥).

ئه‌م دۆخه‌ وای کرد که خاکی کوردستان و مرۆفه‌که‌ی، له‌بری ئه‌وه‌ی ببنه‌ بکه‌ری سیاسي، ببنه‌ گۆره‌پانی تاقیکردنه‌وه‌ی ئایدۆلۆژیا شۆڤینییه‌کان و پراکتیزه‌کردنی توندوتیژی ده‌وله‌تی، له‌ نیویاندا به‌کاره‌ینانی چه‌کی کیمیاپی. له‌ روانگه‌ی ستراتیژی زله‌یژه‌کانه‌وه، بوونی کورد له‌ په‌راوێزی نه‌خشه‌کاندا هه‌یشترا‌بووه‌وه، به‌لام له کاتی پێویستدا ده‌کرایه چه‌قی مسۆگه‌رکردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان. ئه‌م په‌راوێزخستنه به‌رده‌وامه، کاریگه‌ری قوولی له‌سهر ده‌روون و گوتاری سیاسي کورد به‌جیه‌یشت و جو‌ریک له‌ سیاسه‌تی مه‌زلۆمییه‌ت و قوربانیبوونی به‌ره‌م هێنا. قوربانیبوونێک که تێیدا جوگرافیا وه‌ک گه‌مارۆیه‌کی سیاسي سه‌یر ده‌کرا و دۆخێکی وای خو‌لقاند که مرۆفی کورد هه‌ست به‌ نامۆبوونی سیاسي بکات له‌ نیو سیستمی نیوده‌وله‌تیدا، به‌ جو‌ریک که چاوه‌روانییه‌کانی بۆ به‌ده‌سته‌ینانی دادپه‌روه‌ری، هه‌میشه ئاراسته‌ی ئه‌و هێزانه

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

دهکرد که خۆیان به‌شێک بوون له کێشه‌که (سپیفاک، ۲۰۲۲، ۱۰؛ رامبو، ۲۰۲۵، ۱۸۶؛ حه‌سه‌ن، ۲۰۲۵: ۱۴۴؛ ژیگالینا، ۲۰۲۴، ۸-۱۴).

سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی هۆکاری ئه‌م دۆخه‌ تا راده‌یه‌کی زۆر ده‌ره‌کی بوو، به‌لام به‌شێک له هۆکاره‌کانی مانه‌وه له قۆناغی به‌رکاربوون ده‌گه‌رایه‌وه بۆ په‌رته‌وازه‌یی ناوخبی. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا، میژووی هاوچه‌رخ گه‌واهیدهری وه‌رچه‌رخانیکی گرنکه له‌م هاوکیشه‌یه‌دا. له قۆناغی جه‌نگی دژ به‌ رێکخراوی داعشدا، کورد له چوارچێوه‌ی قوربانییه‌کی په‌راوێزخراوه‌وه ده‌رکه‌وت و ب‌پیری دا به‌ پشت‌به‌ستن به‌ ئیراده‌ی خۆی، ب‌پێته‌ بکه‌رێکی کارا له‌ رۆژه‌لاتی ناوه‌راستدا. له‌م قۆناغه‌دا، هێزه کوردیه‌کان ته‌نها وه‌ک کاره‌کته‌ریکی سه‌ربازی ده‌ره‌که‌وتن، به‌لکو مۆدێلێکی نوێیان له به‌رپه‌بردن و به‌شداری جێنده‌ری و دیموکراسی پێشکه‌ش کرد که سه‌رنجی کۆمه‌لگه‌ی نێوده‌وله‌تی راکێشا. ئه‌مه‌ وای کرد وێنه‌ی کورد له ناوه‌ندی ب‌پیردانی جیهانیادا، له لێقه‌وماوێکه‌وه ب‌گۆریت بۆ وێنه‌ی کاره‌کته‌ریک، پێشمه‌رگه و شه‌رفانیک، که رۆلی سه‌ره‌کی هه‌یه له پاراستنی ئاسایشی ناوچه‌که و به‌ها گه‌ردوونییه‌کاندا، به‌ جۆرێک که پشت‌گۆیخستنی له هاوکیشه‌کاندا بووه کارێکی ئه‌سته‌م (مقدس، ۱۴۰۴، ۲۱۴-۲۱۶؛ جه‌عه‌فر، ۲۰۱۶، ۷۶، ۹۴؛ بارزانی، ۲۰۲۰، ۱۲۲؛ بێشکه‌جی، ۲۰۰۲، ۲۶؛ السامرائی، ۱۹۹۷، ل. ۴۲۵-۴۲۶).

ئه‌م گۆرانکارییه پێکهاته‌یه‌یه ده‌رخه‌ری ئه‌و راستیه‌یه که کورد توانیویه‌تی ئازاره میژووییه‌کانی بکاته بزوتنه‌ری مانه‌وه و خۆراگری. له سه‌ده‌ی بیست و یه‌کدا، به‌هۆی فراوانبوونی رۆلی دیپلۆماسی و کاریگه‌ری په‌وه‌ندی کوردی له ده‌ره‌وه، سیاسه‌تی کورد له قۆناغی کاردانه‌وه‌وه گواستراوه‌ته‌وه بۆ قۆناغی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ هێزی واقیع. به‌پێی دیدگای هه‌نتینگتۆن بۆ پێکدادانی شارستانیه‌ته‌کان، جیهان له‌سه‌ر بنه‌مای به‌رژه‌وه‌ندی و هێله‌که‌لتوورییه‌کان دابه‌ش بووه؛ له‌م دۆخه دووفاقییه‌دا، کورد هێشتا ده‌که‌وته‌ ناوه‌ندی به‌ریه‌که‌وته‌نی به‌رژه‌وه‌ندییه دژبه‌یه‌که‌که‌نه‌وه و وه‌ک پێکهاته‌یه‌کی جیاواز مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵدا ده‌کریت، ئه‌مه‌ش وای کردووه سیاسه‌تی زله‌په‌زه‌کان به‌رامبه‌ر به‌ کورد پ‌ر ب‌یت له ئالنگاری. له هه‌مان کاتدا، ناسنامه‌ی نوێی کورد چیت ته‌نها له‌سه‌ر بنه‌مای سکالا و نادادپه‌روه‌ری میژووی دانه‌مه‌زراوه، به‌لکو له‌سه‌ر بنه‌مای دیپلۆماسیه‌کی ژیرانه به‌ره‌وه‌پیش ده‌چیت که ده‌زانیت چۆن له نیوان به‌رژه‌وه‌ندییه نێوده‌وله‌تییه‌کاندا رێگه‌ی خۆی بدۆزیته‌وه (هه‌نتینگتۆن، ب.س، ۱۳۳، ۱۹۸، ۲۰۰؛ Salih, 2024؛ عبدالرحمان و ئه‌وانی تر، ۲۰۲۲، ل. ۲۲۳؛ ب‌ریان رۆبه‌رت گیسن، ۲۰۱۹، ۱۷۵).

کورد پ‌تیوستی به‌ جۆرێکی دیکه له به‌رگریه له سه‌ننه‌ری به‌رژه‌وه‌ندی زله‌په‌زه‌کاندا، چونکه میژوو سه‌لماندوویه‌تی که له دنیای پێکدادانی که‌لتووره‌کاندا کورد قوربانی بووه، به‌لام له دنیای به‌رژه‌وه‌ندییه‌کاندا ده‌کریت ب‌پێته‌ بکه‌ر. هه‌رچه‌نده رووداوه‌کانی وه‌ک پ‌رسی ریف‌راندۆم له باشووری کوردستان و دۆخی سوریا دوا‌ی ده‌سه‌لاتی ئه‌حمه‌د شه‌رع، جاریکی دیکه ئه‌و ترسه‌یان دروست کرد که کورد له بکه‌ربوونه‌وه ده‌گه‌رێته‌وه بۆ په‌راوێزخراوی، به‌لام تێپه‌راندنی سه‌ده‌یه‌ک له هه‌ولێ س‌رینه‌وه، خۆی له خۆیدا نیشانی داوه که ته‌نها مانه‌وه بۆ کورد گه‌وره‌ترین ده‌ستکه‌وت بووه (Hijjo, 2018, p. 20؛ قادر، ۲۰۲۵: ۱۰۰؛ رامبو، ۲۰۲۵، ۷۳؛ مه‌حمود، ۲۰۱۲: ۵۲؛ حه‌سه‌ن، ۲۰۲۵: ۵۵؛ پ‌رادیپ‌ر، ۲۰۲۵، ۱۵۰؛ منصور و عب‌الجبار، ۲۰۱۷، ۳۴؛ Al-Tamimi, 2025؛ جه‌وه‌هر، ۲۰۲۰، ۱۴؛ هه‌نتینگتۆن، ب.س، ۲۳، ۲۴، ۸۸، ۹۲، ۹۵، ۹۶).

له کۆتاییدا، ده‌توانریت ب‌گوتریت که ئامانجی س‌تراتیژی کورد له‌م سه‌رده‌مه‌دا ته‌نها ر‌زگ‌ربوون نییه له قوربانیبوون، به‌لکو گۆرینی ئه‌و یاده‌وه‌رییه میژووییه‌یه بۆ وزه‌یه‌ک که مافه

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

بزووتنهوهی کوردی له قوناغی ئیستادا، تا رادهیهک ههنگای بهرهو پیاوه کردنی ئەم جوړه له سیاسهتی هاوسهنگی ناوه.

- چارهسهرکردنی کیشهی کورد تهنها پرسینکی ناوخوپی و نهتهوهپی نییه، بهلکو دهروازهیه که بو چهسپاندنی ناشتی و کووتاییهتپان به جهنگه یهک له دوای یه که کانی رۆژهه لاتی ناوه راست. دیموکراسیوونی کوردستان و دابینکردنی مافه که لتووری و سیاسیه کانی ئەم نهتهوهیه، به واتای دیموکراسیوونی تهوای ناوچه که و کووتاییهتپان بهو پیکدادانه میژووویه دیت که بو چهندین دهیه، تهنها وێرانکاری و ناسه قامگیری به دوای خویدا هیناوه.

لیستی سه رچاوه کان:

١. سه رچاوه کوردیه کان:

- ئۆجه لان، عه بدوئلا. (٢٠١٦). کیشهی کورد و رینگه چاره ی نهتهوهی دیموکراتیک: له ناو بهرداشی جینۆسایدی کلتوویدا بهرگریکردن له کوردان. و: لوقمان عه بدوئلا. سلیمانی: چاپخانه ی نه دیشه.

- ئیبن خلدون. (٢٠١٦). موقه دیمه ی ئیبن خلدون. و: سه عید به شیر. سلیمانی: چاپخانه ی گهنج.

- ئه رده نی، مسته فا عه بدولر حمان یونس. (٢٠٢٤). مرنا رهش: هیرشا دهوله تا ئیسلامی ل عیراق و شامی (داعش) بو سه ر کوردستان. هه ولیر: چاپخانه ی رۆکسانا.

- ئه نقووسی، که ره می (٢٠٢٤) رابه ری ئه فسانه ی نهتهوهی کورد و شوړشی ئه یلوول له رۆژنامه کانی رووسیا - سوڤیه ت (١٩٥٨ - ١٩٧٩). و: له رووسییه وه بو عه ره پی: د. ئیسماعیل حه ساف، و: له عه ره بییه وه بو کوردی: نه به ز رۆسته م. هه ولیر: چاپخانه ی رۆکسانا.

- بارزانی، مه سعو د (٢٠٢٠) بو میژوو... چاپی سییه م. هه ولیر: چاپخانه ی رۆکسانا.

- به شی زانیاری پارتی دیموکراتی کوردستان. (١٩٧٤). دۆزی کورد له نهتهوه یه گگرتووه کان. و: سه نگه ر حاجی. هه ولیر.

- بێشکچی، ئیسماعیل. (٢٠٠٢). کوردستان کوئونییه کی نیوده وه لته تی. و: حه مه ره شید. سلیمانی: ده زگای چاپ و به خشی سه رده م.

- پرادیتر، ژان. (٢٠٢٥). کورد شوړشی بیده نگ. و: هه لگورد شوکر. هه ولیر: بلاوکراوه کانی دهسته ی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان.

- پشده ری، عه بدوئلا ئاغا. (٢٠٠٩). نسکۆی شوړشی ئه یلوول. چاپی یه که م. هه ولیر: چاپخانه ی شه هاب.

- پژمان، عیسی عه بدوئلا. (١٩٩٧). نه ئینییه کانی به ستنی په یمانی ١٩٧٥ ی جه زائیر (له ئه رشیفی ته واو نه ئینی ساواک). و: ناسر ئیبراهیمی. سوید: بنکه ی چاپه مه نی رۆژ. (Solförlaget)

- جه عفه ر، به هرۆز. (٢٠٢٦). وه رچه رخی جیهانی: فره جه مسه ری و جیو پۆلیتیکی خو ره ه لاتی ناوه راست. هه ولیر: دهسته ی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان.

- حه سه ن، غازی. (٢٠٢٥). گو تاری فه رمی به ریتانیای مه زن و شوړشی ئه یلوول ١٩٦١ - ١٩٧٦. هه ولیر: دهسته ی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان.

- خه سباک، شا کر. (٢٠٠٥). کورد و مه سه له ی کورد. و: ئه حمه د شاکه لی. چاپی دووه م. هه ولیر: ده زگای چاپ و بلاوکردنه وه ی ئاراس.

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

ضوء فكر صامويل هنتنغتون

- نؤينه رايه تي حكومه تي هه ريمى كوردستان له فهره نسا. (٢٠٢٣). ديلپوماسى و هزرى سياسى كوردستان: دهروازه يه كي نوپي په يوه ندييه نيوده و له تيه كاني هه ريمى كوردستان. چاپي يه كه م. ده رگاي خام بو چاپ و بلاو كرده وه.
- هه نتينگتون، سامويل. (ب. س). پيكداداني شارستانيه كان. و: مامه ند روزه. چاپي يه كه م. سليمانى: ده رگاي روشنيري جه مال عيرفان.
٢. سه رچاوه عه ره بيه كان:
- باركي، هنري وآخرون. (٢٠٠٧). القضية الكردية في تركيا. ت: هه فال. اربيل.
- حمودة، جو. (٢٠٢٥). المسألة الكردية وسياسات تركيا: إرث من العنف والقمع والحلول. مؤسسة روزا لوكسمبورغ، مكتب شمال إفريقيا.
- درويش، عبدالحميد. (٢٠١٣). أضواء على الحركة الكردية في سوريا أحداث فترة ١٩٥٦-١٩٨٣. ط٢. السليمانية: مطبعة كمال.
- دوسكي، هوزان سليمان. (٢٠٠٥). جمهورية كردستان: دراسة تاريخية سياسية. ط١. هه وليز: مطبعة وزارة التربية. دار سيريز للطباعة والنشر.
- السامرائي، وفيق. (١٩٩٧). حطام البوابة الشرقية: حقائق عن الزمن السيئ في العراق. الكويت: شركة دار القبس للصحافة والنشر.
- عامر، صلاح الدين. (ب. س). المقاومة الشعبية المسلحة في القانون الدولي. مجموعة الرسائل العلمية، دار الفكر العربي.
- اللطيف، رشاد أحمد. (٢٠٠٧). تنمية المنظمات الاجتماعية مدخل مهني لطريقة تنظيم مجتمع. ط١. الإسكندرية: دار الوفاء للطباعة والنشر.
- محمد عبد الغني، حسن هلال. (١٩٩٦). مهارات ادارة الأزمات: الأزمة بين الوقاية منها والسيطرة عليها. ط٢. القاهرة: مركز الأداء والتنمية.
- منصور، ريناد؛ وعبد الجبار، فالح. (٢٠١٧). الحشد الشعبي ومستقبل العراق. بيروت: مركز كارنيغي للشرق الأوسط.
٣. سه رچاوه ئينگليزيه كان:
- Hijjo, N. F. M. (2018). Narrative Analysis of MEMRI's English Translations of Arabic Editorials on Daesh. PhD Thesis. University of Malaya: Kuala Lumpur.
- Olszewski, P., Wróblewski, A. and Orzechowska, D. (2016). New Global Challenges: Revolutions, migration, world order. Warsaw: Institute of Political Studies Polish Academy of Sciences.
- Salih, Rebwar Rawf. (2024). Kurdish Politics in the Middle East: Lessons from the Kurdistan Regional Government KRG in Iraq. Cham: Palgrave Macmillan.
- Yildiz, K. (2007). The Kurds in Iraq: Past, Present and Future. Revised edition. London: Pluto Press.

دووهم: گوڤار و وتاره كان

١. سه رچاوه كورديه كان:

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في

الكورد في خضم صدام الحضارات: دراسة تحليلية في التاريخ المعاصر في ضوء فكر صامويل هنتنغتون

List of sources :

Kurdish sources:

- Ocalan , Abdullah .(٢٠١٦). The Kurdish problem and a democratic national solution : Defending the Kurds in the midst of cultural genocide . A : Luqman Abdullah . Sulaimani : Andesha Printing House
- Ibn Khaldun . (2016). Lieutenant of May ibn Khaldun . A : Saeed Bashir . Sulaimani : Young Printing House
- Jordan , Mustafa Abdulrahman .(٢٠٢٤). Black Death : The attack of the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL) on Kurdistan . Erbil : Printing House Ro ksana
- Ankusi , Karami (2024) Legendary Leader of the Kurdish Nation and the September Revolution newspapers of Russia - Soviet (1958-1979) . (A : In Russian to Arabic : Dr. I. Isma'i al - Hasaf , and : From Arabic to Kurdish : Nabaz Rostam Erbil : Printing House Ro ksana
- Barzani , Massoud (2020) for history ... third edition . Erbil : Printing House Ro ksana
- Information Department of the Kurdistan Democratic Party . (1974 .(The Kurdish cause is in the nation The United A : Sangar Haji .
- Beşkçi , E. Sma'i L.(٢٠٠٢). Kurdistan is an international colony . A : Hama Black Dr Sulaimani : Sardam Publishing House
- P r a d y e r, Jean. (2025). Kurdish Revolution Silent A: Yes , Gurd Shukr. Erbil : Publications of the Encyclopedia Committee of the Kurdistan Democratic Party
- Pishdari , Abdullah Agha .(٢٠٠٩). September Revolution Chap y first . Erbil : Shahab Printing House
- Pzhman , ISI Abdullah .(١٩٩٧). Secrets of the 1975 Algerian Treaty) from the archive of the Savak) . A : Nasser , my brother . Sweden : Publishing House Ro Zh (Solförlaget).
- Jaafar , Bahroz . (2026). Global Transformation : Multipolarity and Geopolitics in the Middle East . Erbil : Encyclopedia Committee of the Kurdistan Democratic Party
- Hassan , Ghazi . (2025). Official Speech of Great Britain and the September Revolution 1961-1 Erbil : Encyclopedia Committee of the Kurdistan Democratic Party
- Khasbak , Shakir . (2005). Kurds and the Kurdish issue . A : Ahmad Shakali . Second Edition Erbil : Aras Publishing House

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٨

-Doran , Bernardo .(٢٠٢٤). The Kurds are the fate of heroes , the fate of other tragedies . A : Ali Saleh Pirani . Erbil : Encyclopedia Committee of the Kurdistan Democratic Party

-Report of the League of Nations . (2012). Report submitted to the council , Mosul province , border issue between Iraq and Turkey . A: I do n't . Chap y first . Sulaimani : Karo Printing House

-Rambo , Lucien . (2025). Kurds and their rights A : Ali Saleh Pirani . Erbil : Publications of the Encyclopedia Committee of the Kurdistan Democratic Party

-Z i gal i na, Olga Ivanovna .(٢٠٢٤) Kurdish Cause in West Asia at the beginning of the twenty - first century . A : I hear the calculator . Erbil : Encyclopedia Committee of the Kurdistan Democratic Party

-S YVAK , Gayatri (2022). can the subordinate speak ? A: S.S حاج . Erbil : Printing House Ro ksana

-Sorani , Saman . (2025). Kurdistan, in R a p e r n o t e d b o Independence Referendum Erbil : Printing House Ro east

-Three , Taha . (2014). Genocide of the Kurdish People : Investigation , Statistics and Information , Documentation . Chap y first . Erbil : Ministry of intellectual

-Abdul Razzaq Mahd of Abdul Razzaq. (2023). The Kurdish issue is in the sight of Lobon . Chap y first . No printing space .

-Stranger , obvious . (2016). A new study of Kurdistan history . Chap y first . Azadi Printing House

-Gharzi , Mohammed Mullah Abdullah (preparation) . (2025 .(Peshmerga and Judge Revolutionary Sha Barzani Chap y first .

-Qadir , Jabar . (2022). Kirkuk is a curse of oil and demographic oppression . Volume Erbil : Kurdish Media Academy Publications

-Qane , Mariwan Warya . (2014). Human beings and dignity Sulaimani : Central CULTURE AND THE ART OF THOUGHT

-Kochera , Chris . (1990). Kurdish History in the 19th - 20th Centuries . A : Mohammed Ray An i Tehran: Karun Printing House .

-Kochera , Chris . (2006). Kurdish Nation Uprising . A: Hami Dr Rash i d i z a rza Sulaimani : Doubt Office Printing House

-G y bsn, br y an Robert (2019). Are Kurds becoming stone jumpers ?! US Foreign Policy , Iraq , Kurds and the Cold War 1958-1 A : Shafiq Haji Khadr . Erbil : General Directorate of Public Libraries .

- Maho , Luqman (preparation) . (2009). The Kurdish cause is in his foreign policy In the United States : Documentary Sources A : Abdulkarim Uzeri . Sulaimani : Life Center
- Montgomery , Heritage . (2009). The Syrian Kurds are a denied existence . A : Mine and Peshawar . Chap y first . Sulaimani : Kurdology Center
- McDowell , Dave Dr. (2004). Contemporary Kurdish History . A : Abubakar Khoshnaw , Erbil , Awer Foundation.
- Representation of the Kurdistan Regional Government in France . .(٢٠٢٣)Kurdistan Diplomacy and Political Thought : A New Gateway to International Relations in the Kurdistan Region . Chap y first . Raw Publishing House
- Huntington , Samuel . (B. S.). Civil clashes . A : Moderate day Chap y first . Sulaimani : Agency Intellectual Jamal Irfan
٢. S : ه ر چ و ه ع ر ه بيه كان
- Barkey, Henry, et al. (2007). The Kurdish Question in Turkey . Translated by: H.V. Al . Erbil .
- Hamouda, Jo. (2025). The Kurdish Question and Turkish Politics: A Legacy of Violence, Repression and Solutions. Rosa Luxemburg Foundation, North Africa Office .
- Darwish, Abdul Hamid . (2013). Lights on the Kurdish Movement in Syria: Events of the period 1956-1983. 2nd ed. Sulaymaniyah: Kamal Press .
- Doski, Hozan Suleiman. (2005). The Republic of Kurdistan: A Historical and Political Study. 1st ed. H : ر : Ministry of Education Press. Sper y Z Printing and Publishing House .
- Al-Samarrai, Wafiq. (1997). The Wreckage of the Eastern Gate: Facts about a Bad Time in Iraq. Kuwait: Dar Al-Qabas Press and Publishing Company .
- Amer, Salah al-Din. (n.d.). Armed Popular Resistance in International Law. Collection of Scientific Papers, Arab Thought House .
- Al-Latif, Rashad Ahmed. (2007). Social Organization Development: A Professional Approach to Community Organization. 1st ed. Alexandria: Dar Al-Wafaa Printing and Publishing .

-Muhammad Abdul Ghani, Hassan Hilal. (1996). Crisis Management Skills: Crisis Between Prevention and Control. 2nd ed. Cairo: Center for Performance and Development .

-Mansour, Renad; and Abdul-Jabbar, Faleh. (2017). The Popular Mobilization Forces and the Future of Iraq. Beirut: Carnegie Middle East Center .

٣. It was:

-Hijjo, NFM (2018). Narrative Analysis of MEMRI's English Translations of Arabic Editorials on Daesh. PhD Thesis. University of Malaya: Kuala Lumpur.

-Olszewski , P. , Wroblewski , A. and Orzechowska , D. (2016). New Global Challenges: Revolutions, migration, world order. Warsaw: Institute of Political Studies Polish Academy of Sciences.

-Salih, Rebwar Rawf. (2024). Kurdish Politics in the Middle East: Lessons from the Kurdistan Regional Government KRG in Iraq. Cham: Palgrave Macmillan.

-Yildiz, K. (2007). The Kurds in Iraq: Past, Present and Future. Revised edition. London: Pluto Press.

Second : Magazines and articles

١. Kurdish sources:

-essence , a .(٢٠٢٠). The Position and Role of Hashd al - Shaabi in the Iraqi Political System : A Political Analysis . Journal of Halabja University , Volume 5 , No.

-Ali , Saman Osman ;Mahmoud , Farhang Noori ; and Mustafa , Sand Abdulstar . (2025). The end of the power between the thought of Ibn Khaldun and Mecca Kurdish Media Academy Journal , No.

-Abdul Rahman and others .(٢٠٢٢). Kurdish Case in Turkey 2002-2 Garmian University Journal , Volume 9 , No.

-Mahmoud , Farhang Nuri ;Ali , Saman Osman . (2025). History and war as a cause of the construction movement from the perspective of Diurant and Mecca Journal of the College of Education of Wasit University , Volume 61 , No.

٢. Persian sources:

-Holy, great. (1404 .(The combination of terror, the combination of non-state warfare in the digital age. Scientific Journal of Political Leadership, Volume 9 ,Number

٣. English sources :

- Alee, S. O., Hassan, F. G., Alee, O. M., & Mohammed, K. S. (2026). History Between Freud and Einstein as a Source of Biological Fear and Anxiety About the Future. Wisdom Journal For Studies & Research, 6(02).
- Al-Tamimi, Aymenn Jawad. (2025). 'The SDF-Syrian Agreement: Translation and Overview'. Substack, [online]. Available at: <https://www.aymennaltamimi.com/p/the-sdf-syrian-government-agreement> [Accessed 10 Mar. 2025].
- Paktian, Faisal. (2019). Handling the Iraqi Popular Mobilisation Forces in the Post-Islamic State Iraq. The Journal of Intelligence, Conflict, and Warfare, Vol. 2, No. 2, n. Geneva.

